

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.
Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

<https://doi.org/10.31820/f.36.2.1>

Petar Vuković, Laura Sajko

ENKLITIKE NAKON POČETNE SINTAGME U SUVREMENOM PISANOM HRVATSKOM: KODIFIKACIJA I UPORABA

dr. sc. Petar Vuković, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet
petar.vukovic@ffzg.unizg.hr orcid.org/0009-0003-1293-154X

Laura Sajko, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet
lsajko@m.ffzg.unizg.hr orcid.org/0009-0001-8069-8749

izvorni znanstveni rad

UDK 811.163.42'367.6

rukopis primljen: 12. svibnja 2024; prihvaćen za tisak: 5. studenoga 2024.

Iako enklitike u suvremenom pisanom hrvatskom često dolaze neposredno nakon početne sintagme, npr. Njezin prijatelj je stigao kući, kodifikacijski priručnici taj položaj uglavnom proskribiraju te propisuju razdvajanje sintagme, npr. Njezin je prijatelj stigao kući, ili odgođeno smještanje enklitike, npr. Njezin prijatelj stigao je kući. Na temelju istraživanja provedenoga na korpusu sastavljenom od nelektoriranih znanstvenih tekstova veličine oko 180 000 riječi u radu¹ se opisuju stvarne suvremene tendencije u smještanju enklitika u rečenicama s početnom sintagmom te se iznose preporuke za kodifikaciju. U korpusu jednoznačno dominira odgođeno smještanje, pri čemu enklitike za domaćina najčešće biraju prvu riječ zdesna od početne sintagme koja samostalno čini rečeničnu sastavnicu. U većini slučajeva posrijedi je predikat, iako predikat u pravilu nije domaćin ako se nalazi na samom kraju rečenice. Položaj neposredno nakon sintagme u korpusu se pojavljuje znatno češće od razdvajanja sintagme, koje je uobičajeno

¹ Ovaj je rad financirala Hrvatska zaklada za znanost projektom Upravljanje standardnim jezikom u Hrvatskoj i Srednjoj Europi od 1945. do danas (IP-2022-10-4172).

samo u sintagmama sastavljenima od zamjenice (rjeđe i pridjeva) i imenice te u slučaju čestica koje modificiraju rečeničnu sastavnicu, dok se u sintagmama drukčijega sastava češće pojavljuje samo ako imaju ulogu imenskoga dijela predikata. Razdvajanje je sintagme pritom znatno češće povezano sa samostalnim enklitikama nego s enklitičkim skupinama. Neke od uočenih tendencija potvrđene su kao statistički značajne primjenom hi-kvadrat testa, dok su one za koje primjena toga testa nije bila moguća prikazane deskriptivnom statistikom. U preporukama za kodifikaciju kao osnovni i neutralni položaj u pisanom hrvatskom ističe se odgođeno smještanje, dok se za razdvajanje sintagme izvan navedenih slučajeva navodi da je razmjerno rijetko te obilježeno kao knjiško. Položaj neposredno nakon sintagme snažno prodire u pisanu uporabu i u suvremenom hrvatskom ne nosi obilježja supstandardnosti, iako se može povezati s manjom formalnošću.

Ključne riječi: enklitike; hrvatski jezik; razdvajanje sintagme; odgođeno smještanje

1. Uvod

U suvremenom hrvatskom jeziku enklitike u rečenici dolaze nakon prve naglašene riječi, ali samo kada ta riječ samostalno čini rečeničnu sastavnicu,² npr. *Prijatelj je stigao kući*. Ako je pak prva rečenična sastavnica ostvarena sintagmom, situacija nije tako jednostavna. U govorenoj uporabi enklitike najčešće dolaze neposredno nakon početne sintagme, npr. *Njezin prijatelj je stigao kući*.³ Kodifikacijski priručnici taj položaj uglavnom proskribiraju te umjesto njega propisuju razdvajanje sintagme (engl. *phrase splitting*), npr. *Njezin je prijatelj stigao kući*, ili odgođeno smještanje (engl. *delayed placement*), npr. *Njezin prijatelj stigao je kući*.⁴ Ipak, hrvatski se kodi-

---

² Ovdje i dalje u tekstu terminom *rečenična sastavnica* koristit ćemo se kako bismo označili predikat te njegove dopune (engl. *arguments*) i dodatke (engl. *adjuncts*), tj. u tradicionalnoj terminologiji subjekt, objekte i priložne oznake. Tako shvaćene rečenične sastavnice Silić i Pranjković (2005: 279) nazivaju *samostalnim rečeničnim članovima*. U njih dakle ne ulaze atribut i apozicija, koji su kao nesamostalni rečenični članovi dio rečenične sastavnice.

³ Većina autora polazi od te pretpostavke (više riječi o tom bit će poslije), pa smo je prihvatili i mi. Smatramo međutim da bi je bilo potrebno empirijski provjeriti.

⁴ U hrvatskoj lingvistici nema ustaljenih naziva za dva normativna položaja enklitike u rečenicama s početnom sintagmom. U ovom su radu zato prihvaćene prevedenice engleskih termina *phrase splitting*, čije je uporaba široko prihvaćena, i *delayed placement*, koji je uveden u Kolaković i dr. 2022.

fikacijski priručnici ne slažu o svim pojedinostima vezanima uz tu pojavu, a preskriptivističko stajalište da enklitike „ne mogu doći na mjesto na kojemu se ne mogu nasloniti na riječ ispred sebe, a to je početak rečenice, iza zareza, iza zagrade, iza nabranja, iza *sveze*“⁵ (Čubrčić i dr. 2015: 21), u jezikoslovnoj je kroatistici danas toliko rašireno da se čini da je tabuiziralo i samo istraživanje slučajeva u kojima se enklitike na takvim mjestima ipak pojavljuju. Ovaj je rad pokušaj da se na temelju korpusa nelektoriranih suvremenih tekstova, nastalih s namjerom da odražavaju formalnu pisanu uporabu u znanstvenom funkcionalnom stilu, istraži smještanje enklitika u rečenicama s početnom sintagmom u spontanoj pisanoj uporabi aktivnih korisnika standardnoga jezika te da se na temelju toga izvuku zaključci i za gramatičku kodifikaciju suvremenoga hrvatskoga.

U prvom dijelu rada analiziramo kodifikacijske priručnike, a dotičemo se i teorijske literature o enklitikama u rečenicama s početnom sintagmom u suvremenom hrvatskom. Drugi, znatno veći dio rada posvećen je samomu istraživanju. Najprije su iznesena teorijsko-metodološka polazišta istraživanja, a zatim je opisano kako je sastavljen i označen korpus na kojem je istraživanje provedeno. Nakon toga postupno su izneseni uvidi o ponašanju enklitika u rečenicama s početnom sintagmom do kojih smo analizom korpusa došli. Cilj istraživanja bilo je odgovoriti na pitanje kako u suvremenom pisanom hrvatskom enklitike u rečenicama koje počinju sintagmom biraju položaj, pri čemu smo za njegovo ostvarivanje odabrali „korpusom vođeni pristup“ (engl. *corpus driven approach*, v. Tognini-Bonelli 2001: 84–85). To znači da istraživanje nismo počeli s apriornom hipotezom, koju je na temelju unaprijed specificiranih podataka iz korpusa trebalo potvrditi ili odbaciti,⁶ nego smo pojedine elemente odgovora na razmjerno široko postavljeno istraživačko pitanje formulirali korak po korak, postupno analizirajući različite te u nekoliko faza prikupljane podatke. Neke od tendencija koje smo uočili potvrđene su kao statistički značajne primjenom hi-kvadrat testa, dok su one za koje primjena toga testa nije bila moguća prikazane deskriptivnom statistikom, uz napomenu da su manje pouzdane.

⁵ Terminom *sveza* u ovom se citatu označuje sintagma. Inače, hrvatski kodifikacijski priručnici nisu uvijek imali tako zaoštren stav prema enklitikama nakon početne sintagme, pa se npr. u *Jezičnom savjetniku s gramatikom* Matice hrvatske iz 1971. izrijekom navodi da enklitike „mogu doći i iza prve logičke cjeline. Npr. *Moj prijatelj je jučer došao k nama*“ (Pavešić (ur.) 1971: 434).

⁶ To bi bilo karakteristično za „pristup utemeljen na korpusu“, engl. *corpus based approach*.

U zaključku rada ističemo da u korpusu u rečenicama koje počinju sintagmom jednoznačno dominira odgođeno smještanje enklitika, pri čemu enklitike za domaćina najčešće biraju prvu riječ zdesna od početne sintagme koja samostalno čini rečeničnu sastavnicu. Položaj neposredno nakon sintagme češći je od razdvajanja sintagme, koje je uobičajeno samo u sintagmama sastavljenima od zamjenice (rjeđe i pridjeva) i imenice u odnosu sročnosti, dok se u sintagmama drukčijega sastava frekventnije pojavljuje samo ako imaju ulogu imenskoga dijela predikata. Razdvajanje je sintagme pritom znatno češće povezano sa samostalnim enklitikama nego s enklitičkim skupinama. Članak završava preporukama za gramatičku kodifikaciju suvremenoga hrvatskoga jezika, koje se tiču ne samo sadržaja kodifikacije nego i načina na koji bi je bilo poželjno formulirati.

2. Kodifikacijski priručnici i literatura o enklitikama nakon početne sintagme u suvremenom hrvatskom

Hrvatski kodifikacijski priručnici smještanju enklitika u rečenicama koje počinju sintagmom pristupaju na različite načine. Vjerojatno je najutjecajniji pristup iz *Sintakse hrvatskoga književnog jezika* Radoslava Katičića, u kojoj se položaj neposredno nakon sintagme smatra nestandardnim, dok se razdvajanje sintagme i odgođeno smještanje stilski razlikuju. Za razdvajanje sintagme Katičić tako navodi da „nosi stilska obilježja pomna i dotjerana izražavanja“ (Katičić 2002: 527), pri čemu se kao primjeri navode razdvajanje pridjeva i imenice u ulozi subjekta (*Tih je vjetrić mrsio kose zadubljenog svirača*), zamjenice i imenice u ulozi priložne oznake vremena (*Od toga je doba mnogo vode proteklo*) te dviju imenica u apozicijskom odnosu u ulozi subjekta (*Gospođa se Oliva naprosto bojala*).⁷ Katičić posebno naglašava mogućnost razdvajanja imena i prezimena (*Ivan je Mažuranić bio prvi ban pučanin*) te dijelova dvorječnih neodređenih zamjenica (*Tko bi god jeo te jabuke, razbolio bi se*) i priloga (*Kad je god mogla od kućnih posala, skloni se u tihu komoricu*) (Katičić 2002: 527). Nasuprot tomu, za odgođeno smještanje ističe da „nosi stilsko obilježje ležernijega i prisnijeg izražavanja“ (Katičić 2002: 528), dok za položaj neposredno nakon sintagme navodi da „u hrvatskom književnom jeziku [ima] stilsko obilježje supstandardnoga razgovornog izražavanja“ (Katičić 2002:

⁷ Primjeri ovoga tipa u hrvatskoj se sintaktičkoj tradiciji obično smatraju apozicijom i subjektom, iako neki argumenti govore u prilog tomu da ih je bolje interpretirati kao dva subjekta u apozicijskom odnosu. Usp. Farkaš 2022.

528).⁸ Štoviše, „[k]ad se enklitike i u književnom govoru ili pisanju ipak tako smještaju, nose stilsko obilježje nehajna izražavanja“ (Katičić 2002: 528).

Hrvatska gramatika Eugenije Barić i dr. u velikoj se mjeri oslanja na Katičića, iako je u pristupu enklitikama preskriptivističko stajalište u njoj jače izraženo, dok je stilističko diferenciranje manje eksplicitno. Enklitike se tako izrijekom zabranjuju neposredno nakon umetnutih rečenica te se u takvim slučajevima propisuje njihovo odgođeno smještanje, npr. *Jedan od ljudi, koji su neprestano prolazili, rekao je da je do sela ... još daleko*. Kao druga mogućnost navodi se razdvajanje prve sintagme enklitikom.⁹ S druge strane, ako nema umetnute rečenice, prednost se, čini se, daje razdvajanju sintagme, pa se kao primjeri navode pridjevski atribut i imenički subjekt (*Mali se konventualac opet sav uskomešao, uzmahao i odlepršao niz uličicu*), dva pridjevska atributa (*Psunj, Papuk i Krndija tvrdo su eruptivno gorje*, pri čemu se ovdje razdvajanje sintagme kombinira s odgođenim smještanjem, na što autori ne upozoravaju), imenica ili imenička zamjenica kao subjekt i njezin nesročni imenski atribut (*Kontrast je ovih fakata očigledan; Neki su od njih sada čučali na pragu, drugi se razvalili u hladovini*), dvije imenice u apozicijsko odnosu kao subjekt (*Gospoja ih se Oliva naprosto plašila*), sastavni dijelovi dvorječnih neodređenih zamjenica i priloga (*Pokazivao mu sve što je god bilo u vezi s doživljajima i udesom nesretnoga pjesnika*) te ime i prezime (*Luka bi Šušmek polazio u šetnju da namigne kojoj curi*). Iako u ovom priručniku izostaje diferenciranje na „pomno“, „ležerno“ i „nehajno“ izražavanje, primjeri potonjega tipa, tj. razdvajanje imena i prezimena, smatraju se „izrazito stilski obilježenima“, no bez navođenja na koji način (Barić i dr. 1997: 598).

I *Gramatika za osnovne škole* Stjepka Težaka i Stjepana Babića u osnovi polazi od Katičića, iako u njoj nema opisa svih položajnih mogućnosti. Prednost se i ovdje, čini se, daje razdvajanju sintagme: „Zanaglasnice se obično stavljaju iza prve naglašene riječi u rečenici“ (Težak i Babić 2003: 285), pri čemu je ta težnja „u našem jeziku tako izrazita da zanaglasnice mogu rastavljati attribute i apozicije od riječi s kojima su uže povezane“ (Težak i Babić 2003: 296). Kao primjeri se doista navode pridjevski atribut i imenički subjekt (*Motovunske su ulice vrvjele oružanim pukom*), brojevni atri-

⁸ Ipak, smještanje enklitike nakon dvorječnih neodređenih zamjenica i priloga Katičić ne smatra „supstandardnim“ i „nehajnim“, nego „ležernijim“ i „prisnijim“ izražavanjem.

⁹ Izrijekom se navodi: „Ne može ovako: *Jedan od ljudi, koji su neprestano prolazili, je rekao da je do sela ... još daleko*, ali može ovako: *Jedan je od ljudi, koji su neprestano prolazili, rekao da je do sela ... još daleko*“ (Barić i dr. 1997: 597).

but i imenica u ulozi priložne oznake vremena (*Jednoga će dana div udariti nov porez*) te dvije imenice u apozicijskom odnosu u ulozi subjekta (*Postolar se Škarpa grčio od smijeha*). Osim razdvajanja početne sintagme, moguće je međutim i odgođeno smještanje: „Zanaglasnice mogu doći i na koje drugo mjesto u rečenici ako se mogu lako nasloniti na riječi ispred sebe, ipak najčešće u takvim slučajevima dolaze iza glagola“ (Težak i Babić 2003: 286). Pritom se kao primjer navodi rečenica *Kao pobjednička himna ori se Jožina pjesma*, ali i *Topli zvukovi puni su sunčane svjetlosti*, gdje enklitika nije iza glagola, nego iza pridjeva koji je imenski dio predikata, a odgođeno se smještanje uz to kombinira s razdvajanjem druge (predikatne) sintagme. Iako se odgođeno smještanje navodi kao druga opcija, njegova stilska razlika u odnosu na razdvajanje početne sintagme nije izrijekom određena. O položaju enklitike neposredno nakon prve sintagme posebno se ne govori, tek se zabranjuje njezino smještanje nakon umetnute rečenice, npr. **Mladen, koji je sigurno već otišao, je odnio vino i ulje* (Težak i Babić 2003: 286).

Drukčiji pristup odlikuje *Gramatiku hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta* Josipa Silića i Ive Pranjkovića, koji u vezi s enklitikama u rečenicama s početnom sintagmom upozoravaju na razliku između pisanoga i govorenoga jezika. Navodeći da „pisani jezik podliježe ritmomelodijskim, a govoreni jezik logičkim zakonitostima“ (Silić i Pranjković 2005: 374), ističu da će enklitike „u pisanome jeziku dolaziti iza prve naglašene riječi u sintagmi, a u govorenome jeziku ondje gdje to logički slijed misli nalaže“ (Silić i Pranjković 2005: 374).¹⁰ Iako Silić i Pranjković ne nabrajaju sve vrste sintagmi koje mogu biti razdvojene, posebno se osvrću na ime i prezime: „Pravilu će ritmomelodijskih zakonitosti odgovarati i položaj naslonjenica u sintagmi koju čini ime i prezime ili prezime i ime: *Ivan je Ivanović čitao knjigu u čitaonici* ili *Ivanović je Ivan čitao knjigu u čitaonici*. (U govorenome će jeziku ta rečenica glasiti: *Ivan Ivanović je čitao knjigu u čitaonici*.)“ (Silić i Pranjković 2005: 374). Ova je gramatika jedini kodifikacijski priručnik koji navodi mogućnost da enklitike u položaju neposredno nakon početne sintagme budu zamijenjene svojim naglašenim parnjacima, iako je, čini se, ograničava samo na glagolske enklitike u rečenicama u kojima je početna sintagma subjektna, a predikat imenski: „U rečenicama u kojima se uspostavlja

¹⁰ O tome da pisani jezik podliježe „ritmomelodijskim“, a govorni „logičkim“ zakonitostima, Silić je pisao i u svojim ranijim radovima (Silić 1978 i Silić 1984). Na neobičnost toga objašnjenja – očekivali bismo naime upravo suprotno – upozorila je Anita Peti-Stantić (2007: 179).

stanovita značenjska jednakost između subjektne i predikatne sintagme oblici će pomoćnoga glagola *biti* moći dolaziti i iza subjektne sintagme, ali tada u svome naglašenom vidu: *Slatkovodna riba jest riba koja živi u slatkoj vodi*“ (Silić i Pranjkić 2005: 374).

I od Katičićeva i od Silić-Pranjkićeva pristupa razlikuje se pristup *Praktične hrvatske gramatike* Dragutina Raguža. Ako rečenica počinje sintagmom, ističe Raguž, moguća su dva položaja enklitike: „Može razbiti, razdvojiti sintagmu i doći između dva dijela sintagme ili stajati iza sintagme“ (Raguž 1997: 343): *Nova je kuća velika* i *Nova kuća je velika*. Raguž pritom iznosi kritiku dominantnoga normativnoga pristupa: „Na normativnome planu ponekad se traži strogo mehaničko namještanje enklitika, tj. iza prve riječi u sintagmi, a postavljanje iza dvočlane sintagme proglašava ili pogrešnim ili lošim. Međutim namještanje enklitika unutar sintagme ili iza sintagme ovisi o govornome ritmu, pa je i jedan i drugi način dobar, kako smo i naveli u primjerima. Ali moguće je i ovako: *Manji čovjek je imao veću glavu*, *Manji je čovjek imao veću glavu*, *Manji čovjek imao je veću glavu*. Začudo, u jezičnim se savjetima upravo prvi položaj enklitike proglašava lošim, a upravo je taj položaj najobičniji. Oba su druga također dobra, ali usiljenija od prvoga“ (Raguž 1997: 344). Raguž dakle tek naknadno spominje mogućnost odgođenoga smještanja, pri čemu položaj neposredno nakon prve sintagme smatra „najobičnijim“ (iako ga kodifikacijski priručnici inače proglašavaju „lošim“), a razdvajanje sintagme i odgođeno smještanje „usiljenijima“.

Napokon, u *Hrvatskom jezičnom savjetniku*, u skladu s Katičićem, kao normativni se položaji enklitike u rečenici s početnom sintagmom navode razdvajanje sintagme i odgođeno smještanje: „Pod pritiskom intonacijskih čimbenika glagolske enklitike u složenim glagolskim oblicima najčešće stoje iza prve naglašene riječi u rečenici ili iza prve naglašene riječi druge prozodijske cjeline: *Prošle je godine život u Zagrebu bio iznimno skup* ili ovako: *Prošle godine život je u Zagrebu bio iznimno skup* ili još i ovako *Prošle godine život u Zagrebu bio je iznimno skup*“ (Barić i dr. 1999: 268). Zanimljivo je da se izričkom govori samo o glagolskim enklitikama, ne i o zamjениčkim, te da se primjerom pokazuje kako je pri odgođenom smještanju moguće napraviti nekoliko koraka, a u drugoj se navedenoj rečenici ono uz to kombinira s razdvajanjem sintagme. U vezi s razdvajanjem sintagme navodi se pak sljedeće: „Takav je položaj enklitike odlikom brižnijeg stila, a enklitika koja razbija imensko-prezimensku skupinu izrazito je stilski obilježena“ (Barić i dr. 1999: 268). Ipak, u skladu s pristupom koji zagovaraju Silić i

Pranjko¹¹ upozorava se i na razliku između pisanoga i govorenoga jezika, štoviše, na to da se standardni jezik u govoru ravna drugim pravilima nego u pismu: „U govornome jeziku, koji je ustrojen po zahtjevima logike, a ne ritma, može enklitika stajati i između dviju izgovornih cjelina [...]. Takav nas položaj enklitike upozorava na to da te rečenice ne pripadaju višem izraznom području, pomnijem i dotjeranijem izražavanju, ali se one ipak ne mogu smatrati supstandardnima, jer u govornome jeziku nisu iste standardološke zakonitosti kao u standardnome. Pogreška u jednome nije pogreška u drugome“ (Barić i dr. 1999: 269).

Među analiziranim kodifikacijskim radovima mogu se uočiti mnoge sličnosti, ali i znatne razlike. Čini se tako da se u većini prednost daje razdvajanju sintagme kao odlici „pomna i dotjerana“ stila, iako se naglašava da u nekim slučajevima – osobito kad je riječ o sintagmama sastavljenima od imena i prezimena – taj položaj enklitike rezultira izrazitom stilskom obilježenošću. Odgođeno smještanje obično se smatra stilski nižim, iako se upozorava da je u nekim slučajevima – osobito nakon rečenične sastavnice s umetnutom rečenicom – upravo odgođeno smještanje za enklitiku osnovni položaj. Za položaj neposredno nakon sintagme često se navodi da ne pripada standardnomu jeziku, iako neki autori naglašavaju da je taj položaj u govoru osnovni (Silić i Pranjko¹¹ 2005), pa čak i normativan (Barić i dr. 1999), odnosno općenito „najprirodniji“ (Raguž 1997). Sličan raspon gledišta vidljiv je i u starijim radovima hrvatskih jezikoslovaca o enklitikama (npr. Jonke 1953, Babić 1963 i 1964, Brabec 1964, Pavešić 1971), a u novijim se radovima u vezi s položajem enklitike u rečenici koja počinje sintagmom redovito izriječom upozorava na veliko variranje u uporabi, npr. Franks i Peti-Stantić 2006, Peti-Stantić 2007, Kolaković i dr. 2022.

S obzirom na razilaženja u kodifikacijskoj literaturi, nije neobično što se u vezi s ovim pitanjem u nastavi hrvatskoga jezika te u lektorskoj praksi – područjima u kojima je potreba za jasnom kodifikacijom najizraženija – pojavljuju teškoće. Istražujući kako se u hrvatskim školama poučava položaj enklitike, Kedveš i Werkmann ističu da su u učeničkim zadaćama „najčešće uočavane pogreške upravo one vezane uz položaj zanglasnice“ (Kedveš i Werkmann 2013: 462), ali da su nastavnici „neskloni te pogreške ispravljati“ (Kedveš i Werkmann 2013: 467). Te se pogreške međutim negativno

---

¹¹ *Hrvatski jezični savjetnik* izišao je prije Silić-Pranjko¹¹ove gramatike, ali su stajališta koja se iznose u toj gramatici, kao što je već spomenuto, i prije bila poznata iz ranijih Silićevih radova.

vednuju na maturalnim ispitima iz hrvatskoga jezika: „Ocjenjivačko iskustvo pokazuje da je najviše pogrešaka u redu riječi u rečenici u primjerima u kojima učenici zanačlasnice pišu (jer ih tako i izgovaraju) na početku nove naglasne cjeline“ (Čubririć i dr. 2015: 18). O problemima poučavanja enklitika u nastavi hrvatskoga kao stranoga jezika pisala je Udier (2015), a o teškoćama koje se pojavljuju pri lektoriranju tekstova Ham (2006).

Na to da smještanje enklitika u rečenicama koje počinju sintagmom u hrvatskim gramatikama nije najbolje opisano upozoravaju i strani slavisti, koji toga nužno postanu svjesni učeci i poučavajući hrvatski. Jedan od najiscrpnijih opisa smještanja enklitika u hrvatskom (i srpskom) izradio je tako Wayles Browne (2004 [1975]), dok su se specifično položajem enklitika u rečenicama koje počinju sintagmom bavile Ronelle Alexander (2008, 2009) i Ljiljana Reinkowski (2001, 2008).

Položajem enklitika u rečenicama s početnom sintagmom bavilo se i nekoliko autora koji su enklitikama u bosanskom, hrvatskom i srpskom pristupali sa stajališta formalne lingvistike, npr. Radanović-Kocić 1988 i 1996, Čavar i Wilder 1994, Franks i Progovac 1994, Mišeska Tomić 1996, Progovac 1996, Bošković 2001 i dr. Ti se radovi često odlikuju izrazito selektivnim pristupom podacima, kojima se autori koriste ne toliko da iscrpno opišu dotičnu jezičnu pojavu koliko da potvrde vlastitu teoriju, pa za empirijsko istraživanje kao što je naše imaju ograničenu korist. Neki uvidi iz njih u tekstu članka ipak će biti spomenuti. U radu ćemo se pozvati i na neka psiholingvistička istraživanja, npr. Diesing, Filipović Đurđević i Zec 2009, koja se zbog svoje empirijske orijentacije odlikuju znatno većom pouzdanošću.

3. Istraživanje

3.1. Teorijsko-metodološke pretpostavke

Iz pregleda kodifikacijske literature vidljivo je da neki priručnici prednost daju razdvajanju sintagme jer je riječ o „pomnom i dotjeranom“ načinu izražavanja, a drugi položaju neposredno nakon sintagme jer je „najobičniji“. Ta su dva shvaćanja utemeljena na dvama različitim pristupima standardnomu jeziku, od kojih jedan u prvi plan stavlja njegovu simboličku, a drugi komunikacijsku funkciju.¹² Simbolička je funkcija osobito

---

¹² O komunikacijskoj i simboličkoj funkciji jezika te o literaturi koja se bavi tim pitanjem usp. Mićanović 2006: 48–49.

izražena u ranim razvojnim fazama standardnoga jezika, koje je Haugen (1966) u svojem modelu jezične standardizacije nazvao izborom i kodifikacijom norme. U tim je fazama za standardni jezik od ključne važnosti stjecanje društvenoga prestiža i identifikacija potencijalnih govornika s njime, bez čega teško može biti prihvaćen kao široko sredstvo sporazumijevanja u tzv. višim kulturnim funkcijama. U kasnijim fazama – funkcionalne razrade i prihvaćanja – u prvi plan izbija komunikacijska funkcija, tj. sama uporabna vrijednost standardnoga jezika u različitim područjima sporazumijevanja. Simbolička funkcija može se opet nametnuti kao osobito važna u situacijama kad se status i uporaba nekoga jezika dovode u pitanje, no kad mu je status čvrst, a uporaba stabilna, govornicima je u pravilu važnija njegova komunikacijska funkcija.

Kad u nekoj jezičnoj zajednici komunikacijska funkcija standardnoga jezika postane važnija od simboličke, u pravilu se promijeni i odnos dotične zajednice prema standardnomu jeziku. Kao reakcija na nove potrebe zajednice koja je kroz takvu promjenu upravo prolazila nastao je i program jezične kulture Praške škole u 1930-im godinama. Češki jezik, koji se stoljećima rabio u sjeni dominantnoga njemačkoga, u to se vrijeme kao službeni i glavni jezik Čehoslovačke učvrstio u gotovo svim područjima uporabe, pa su pripadnici Praške škole smatrali da tradicionalni purizam i preskriptivizam treba ostaviti prošlosti.¹³ I dalje su vjerovali da lingvisti mogu i trebaju pridonijeti funkcionalnoj razradi standardnoga jezika i njegovoj stabilizaciji u uporabi te da im je u tom osnovni alat jezična kodifikacija, ali su istodobno tvrdili da ta kodifikacija ne smije biti proizvoljna, nego da mora odražavati stvarne tendencije iz uporabe. Prema njihovu mišljenju, jedna je od glavnih zadaća lingvisti istraživanje uporabe standardnoga jezika u različitim funkcionalnim područjima te upoznavanje njegove norme, tj. pravilâ kojima se većina aktivnih korisnika standardnoga jezika ravna spontano. Ta norma zatim mora biti pretočena u kodifikaciju. Kodifikacija standardnoga jezika utemeljena na njegovoj uporabnoj normi, a ne na okoštanim propisima kojima se većina govornika zapravo ne ravna, glavna je ideja programa jezične kulture Praške škole.¹⁴

¹³ O programu jezične kulture Praške škole usp. Vuković (ur.) 2015.

¹⁴ U jezikoslovnoj kroatistici vlada pogrešno uvjerenje da je glavno naslijeđe Praške škole ideja o „autonomiji“ standardnoga jezika, iako je zapravo posrijedi pojam koji se pojavio marginalno i ubrzo je izrijekom odbačen. Više o tome usp. Vuković 2016.

U hrvatskim kodifikacijskim priručnicima do danas dominira simbolička funkcija standardnoga jezika, što je osobito vidljivo u njegovu čestom izjednačavanju s “pomnim i dotjeranim” načinom izražavanja. U vezi s tim osobito je karakteristična Katičićeva metafora jezika kao odjeće, u sklopu koje za „valjano pisanje i javni govor“ navodi da u jeziku tada „nismo kao u kućnoj haljini i papučama, nego kao u odijelu s izglačanom košuljom i kravatom“ (Katičić 1996: 180).¹⁵ Takvi se stavovi mogu objasniti kao preživjelo naslijeđe nepovoljnih okolnosti u kojima se hrvatski jezik rabio u jugoslavenskom razdoblju. One su naime stvorile potrebu da se u kodifikacijskim priručnicima pojačano ističu stilski najviši slojevi jezičnoga sustava, po kojima je hrvatski jezik bio najprepoznatljiviji i po kojima se najviše razlikovao od drugih novoštokavskih standardnih varijeteta. No hrvatski se jezik već desetljećima rabi u drukčijim okolnostima, u kojima se njegov status ne doводи u pitanje, a uporaba nije pod pritiskom intervencija koje bi dolazile izvan zajednice samih govornika. Zato danas više nema ozbiljnih razloga da se i u našoj jezičnoj situaciji komunikacijskoj funkciji standardnoga jezika ne prizna primat, kao što se to već odavno dogodilo u drugim srednjoeuropskim zemljama koje su nam kulturno bliske. Drugim riječima, ako se želimo zadržati na metafori jezika kao odjeće, nema razloga da na standardni jezik ne počnemo gledati kao na manje ekskluzivnu odjeću u kojoj učitelji, novinari i državni službenici obavljaju svoje svakodnevne poslove.

I istraživanje koje smo proveli temelji se na uvjerenju da u kodifikaciji hrvatskoga standardnoga jezika više nema smisla u prvi plan stavljati okoštale propise, nego ju je potrebno približiti stvarnoj uporabnoj normi, tj. „najprirodnijemu“ načinu izražavanja. Ovaj je rad pokušaj da se to učini u onom dijelu kodifikacije koji se tiče smještanja enklitika u rečenicama s početnom sintagmom.

---

¹⁵ Sa simboličkom je funkcijom, uostalom, povezana i velika pozornost koja se u hrvatskim kodifikacijskim priručnicima posvećuje razdvajanju sintagme. Ono se naime u hrvatskom pojavljuje češće i u više kontekstâ nego u srpskom, pa je tako i jedno od obilježja po kojima se hrvatski razlikuje od srpskoga. Na to su upozorili još Meillet i Vaillant (1924), a od novijih autora npr. Reinkowski (2003) i Alexander (2009). Štoviše, uspoređujući smještanje enklitike u odabranoj hrvatskoj publicistici u različitim razdobljima, Reinkowski (2003) ističe znatno veću učestalost razdvajanja sintagme 1995. nego 1965. i 2003. (pa čak i nešto veću nego 1905. i 1935.), što povezuje upravo s porastom važnosti simboličke funkcije standardnoga jezika u ratnim prilikama.

3.2. Korpus

Istraživanje o kojem izvješćuje ovaj rad provedeno je na korpusu koji je sastavljen, posebno za ovu svrhu, od uzoraka iz 69 nelektoriranih znanstvenih radova različitih autorica i autora pravne struke. U trenutku pripreme za korpus svi su radovi bili prihvaćeni za objavljivanje u časopisu *Zagrebačka pravna revija*, a naknadno su i objavljeni tijekom prvih deset godina njegova izlaza, tj. od 2012. do 2021.¹⁶ Iz svih je radova u korpus uvršten uzorak jednake duljine od 10 kartica (18 000 znakova), i to – nakon što su isključeni naslovi, podnaslovi, sažetak i bilješke – od početka rada do kraja rečenice u kojoj se nalazi 18 000. po redu znak. Takvi su uzorci dovoljno veliki da obuhvate razuman broj rečenica s enklitikama, a istodobno nisu preveliki da bi ih autorima bilo nemoguće analizirati i ručno označiti. Na taj način dobiven je korpus veličine oko 690 kartica, odnosno 177 854 riječi (188 922 *tokena* ako se računaju i interpunkcijski znakovi), što znači da svaki uvršteni uzorak ima prosječno 2578 riječi (ili 2738 *tokena*). Uzorci su uzimani nakon što su radovi prošli recenzentski postupak i nakon što je njihova završna inačica prihvaćena za objavljivanje, ali prije nego što su lektorirani, pa tako odražavaju stvarnu pisanu uporabu autorâ. Po tome se razlikuju od objavljenih inačica radova, u kojima je lektorskim intervencijama često mijenjan prvotni položaj enklitika kako bi se uskladio s aktualno dominantnim shvaćanjem kodifikacije.

Odabrani su tekstovi posebno prikladni za zamišljeno istraživanje zbog svoje funkcionalnostilske pripadnosti i zbog socioloških odrednica njihovih autorica i autora. Kao prvo, riječ je o pisanoj uporabi znanstvenoga funkcionalnoga stila, što znači da tekstovi u potpunosti pripadaju standardnojezičnomu sloju komunikacije, ali istodobno i da se u njima ne očekuje ni knjiškost ni razgovornost, nego u prvom redu neutralnost.¹⁷ To omogućuje da se na temelju njihove analize opišu gramatičke odlike koje su u pisanoj uporabi osnovne, tj. imaju vrijednost svojevrstne nulte točke u odnosu na koju se mjere sve vrste stilskih otklona. Kao drugo, autori su

¹⁶ *Zagrebačka pravna revija* elektronički je časopis poslijediplomskih studija Pravnoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, koji je utemeljen 2011. Svi su brojevi objavljeni u slobodnom pristupu na adresi: <http://revija.pravo.unizg.hr/index.php/zpr/index> (3. 4. 2024.). Uredništvo časopisa dalo je pisanu suglasnost za provođenje ovoga istraživanja 20. rujna 2021. te autori članovima uredništva i ovom prigodom izražavaju zahvalnost na susretljivosti.

¹⁷ U terminima klasične teorije Praške škole, za znanstveni je stil karakteristična „maksimalna automatizacija“ i „minimalna aktualizacija“. Usp. Havránek 2015.

tekstova mlađi obrazovani aktivni korisnici standardnoga jezika. Zbog svojega obrazovanja i aktivnoga sudjelovanja u formalnoj pisanoj komunikaciji oni su primarni nositelji standardnoga jezika, pri čemu je to što imaju pravno (a ne npr. filološko ili čak specifično kroatističko) obrazovanje za ovo istraživanje velika prednost – to naime znači da su u svojem tercijarnom obrazovanju bili manje izloženi eksplicitnoj pouci o jezičnoj kodifikaciji, pa je i njihova jezična uporaba spontanija, tj. pod manjim utjecajem tradicionalnih preskriptivističkih stajališta. Osim toga, budući da je riječ o časopisu u kojem objavljuju uglavnom doktorandi i mlađi doktori znanosti, zbog dobi autora može se pretpostaviti da tekstovi dobro odražavaju aktualne razvojne tendencije.

U korpus nisu uvršteni uzorci svih radova koji su u *Zagrebačkoj pravnoj reviji* u navedenom razdoblju objavljeni, nego je u vezi s odabirom postavljeno nekoliko ograničenja. Kao prvo, u obzir su uzeti samo radovi pisani hrvatskim standardnim jezikom – u časopisu je naime objavljeno i nekoliko radova na srpskom i bosanskom standardnom jeziku, koji u korpus tako nisu uključeni. Kao drugo, u obzir su uzeti samo izvorni i pregledni znanstveni radovi, ne i stručni radovi i prikazi. Naime stručni radovi i prikazi koji su u časopisu u navedenom razdoblju objavljeni često su kraći od tipičnoga uzorka teksta uvrštenoga u korpus, pa su radi homogenosti uzoraka kao kategorija u potpunosti izostavljeni. Kao treće, ako je u obuhvaćenom razdoblju neki od autora u časopisu objavio više radova, u obzir je uzet samo jedan od njih, i to kronološki najraniji. Postupak je primijenjen neovisno o tome je li autor rad pisao samostalno ili zajedno sa suautorima – kad god se neko ime pojavilo drugi (i svaki sljedeći) put, rad je bio izuziman. Na taj se način željelo izbjeći da pojedini autori budu nadzastupljeni te je u korpus na kraju uvršteno ukupno 40 autorica i 41 autor.¹⁸

Dobiveni je korpus nakon toga ručno označen. U prvom koraku označena su sva mjesta na kojima se nalaze enklitike te koliko se enklitika na pojedinom mjestu nalazi – jedna, dvije ili tri.¹⁹ U obzir su pritom uzimane glagolske i zamjениčke enklitike, povratne enklitike *se* i *si* te upitna enklitika *li*. U drugom koraku za sve je zabilježene enklitike i enklitičke skupine dodatno označeno mjesto koje u rečenici zauzimaju, i to najprije uz koju su

¹⁸ Broj uvrštenih autorica i autora veći je od broja tekstova jer neki tekstovi imaju više suautor(ic)a.

¹⁹ U korpusu nije bilo skupine od četiri i više enklitika.

po redu rečeničnu sastavnicu vezane (prvu, drugu, treću ili četvrtu – u korpusu nije bilo primjera vezivanja enklitika uz daljnje po redu sastavnice), a zatim i na koji način (tj. najprije vezuju li se uz samostalnu riječ ili sintagmu, a ako je posrijedi sintagma, i razdvajaju li je ili dolaze neposredno nakon nje).

Pri označivanju redoslijeda rečeničnih sastavnica pojavila su se tri problema. Kao prvo, nakon početne rečenične sastavnice (pa čak i nakon više njih) može doći stanka, koja tu sastavnicu prozodijski odvoja od ostatka rečenice, npr. *Tradicionalno, krajobraz se definirao upravo na temelju svojih specifičnih obilježja...* Enklitike tu pauzu ne mogu preskočiti, što znači da se uz prozodijski osamostaljenu sastavnicu zapravo ne mogu vezati. Iako se pauza nakon takvih sastavnica u pismu katkad označava zarezom, to nije apsolutno pravilo i nije se moglo shvatiti kao pouzdan signal. Zato smo pri označivanju redoslijeda sastavnica, točnije pri odlučivanju o tome hoćemo li prvu rečeničnu sastavnicu uopće uzimati u obzir kao potencijalnoga domaćina ili ćemo je zanemariti, morali odabrati drugi kriterij kako bismo u svim slučajevima postupali na jednak način. Odlučili smo zato da ćemo na jedan način postupati ako je prva rečenična sastavnica samostalna riječ, a na drugi ako je sintagma. Naime riječ kao prva sastavnica u pravilu privlači enklitike k sebi i ako u konkretnoj rečenici enklitike uz takvu sastavnicu ne stoje, razumijevali smo to kao signal da je prozodijski odvojena od ostatka rečenice (bez obzira na to je li nakon nje stajao zarez ili ne) te smo je pri označivanju redoslijeda sastavnica zanemarivali. Ako je međutim početna sastavnica sintagma, npr. *U pojedinim slučajevima, ova brojka je i trostruko manja*, ona može privući enklitike k sebi, ali ih može i „odgoditi“ dalje u rečenicu, pa jasnoga signala prozodijske odvojenosti nema. Zbog toga smo sintagme na početku rečenice uvijek računali kao potencijalnu prvu sastavnicu.

Drugi problem odnosio se na modalne izraze (npr. *dakako, između ostalog, na kraju krajeva*) i tekstne konektore (npr. *naime, uz to, s jedne strane* itd.), koji se često nalaze na početku rečenice i povezuju je s prethodnim kontekstom. Iako oni u načelu nisu predikatne dopune i dodaci, pa samim time ni rečenične sastavnice u pravom smislu,²⁰ prozodijski su bez sumnje

²⁰ Silić i Pranjković (2005: 361) konektore dijele u dvije skupine: nezamjenjivačke (npr. *međutim, jedino, štoviše*) i upućivačko-zamjenjivačke (npr. *onamo, tada, zato, prema tome*). Dok je za prve jasno da ne mogu biti rečenične sastavnice, drugi bi se mogli interpretirati i kao različite priložne oznake jer nije posve jasno u kojoj je mjeri gramatička funkcija povezivanja u njih dovela do slabljenja leksičkoga značenja.

dio rečenice te se s obzirom na enklitike ponašaju jednako kao „prave“ rečenične sastavnice, tj. enklitike se mogu vezati i uz njih, npr. *S jedne se strane govori o obvezi zastupanja prava djeteta...* S obzirom na to pri označivanju redoslijeda rečeničnih sastavnica modalni izrazi i tekstni konektori uzimani su u obzir jednako kao i rečenične sastavnice u pravom smislu. Kako se i oni mogu prozodijski odvojiti od ostatka rečenice, i u vezi s njima postupali smo jednako kao i u slučaju „pravih“ rečeničnih sastavnica – ako je posrijedi jedna samostalna riječ (ili jedan prijedložno-padežni izraz, tj. spoj prijedloga i jedne imenske riječi), računali smo ga kao mogućega domaćina za enklitike ako su enklitike bile vezane uz njega, npr. *Osim toga je obustava dopuštena jedino ako...* Ako pak nisu bile vezane, uzimali smo to kao jasan signal njegove prozodijske osamostaljenosti te ga nismo računali kao potencijalnoga domaćina, npr. *Osim toga, predviđeno je i povećanje navedenih stopa doplatka za djecu...* Ako je međutim modalni izraz ili tekstni konektor bio sintagmatske naravi, uvijek smo ga računali kao mogućega domaćina enklitike i prvu sastavnicu u rečenici, čak i kad je nakon njega bio upotrijebljen zarez, npr. *S druge strane, pitanja iz II. stupa bila su u nadležnosti država članica...*

Treći su problem bili sekundarni prijedlozi. Dok primarni prijedlozi ne mogu biti domaćini enklitike, nego se u toj ulozi pojavljuje samo prijedložno-padežni izraz u cjelini, tj. spoj prijedloga i imenske riječi, za sekundarne prijedloge situacija nije uvijek jasna – iako se čini da postoji tendencija da to manje mogu biti domaćini klitike što su više prepozicionalizirani, npr. *Slijedom iznesenih definicija različitih međunarodnih organizacija može se zaključiti da...*, oni imaju vlastit naglasak te zapravo nisu u potpunosti izgubili mogućnost da postanu domaćini enklitike.²¹ U korpusu međutim nismo našli ni na jedan primjer u kojem bi sekundarni prijedlog doista i bio domaćin enklitike, pa smo tako i u slučaju sekundarnih prijedloga pri određivanju položaja enklitičke jedinice kao potencijalnoga domaćina uvijek računali prijedložno-padežni izraz u cjelini. Drukčije smo postupali s tzv. složenim ili višerječnim prijedlozima, poput *na temelju, u vezi s* itd., čiji smo spoj s imenicom ispred koje stoje, npr. *na temelju podataka, u vezi s povredom* itd., uvijek smatrali sintagmom, a ne tek prijedložno-padežnim izrazom.²²

²¹ Usp. npr. rečenicu *Slijedom je toga i zvuk takva u jazzu neuobičajena sastava sasvim poseban...* *Vijenac*, br. 242, 12. VI. 2003., dostupno na: <https://www.matica.hr/vijenac/242/dixieland-konvertit-12337/> (10. V. 2024.).

²² O složenim ili višerječnim prijedlozima u hrvatskom usp. Vuković 2022.

Sva tri spomenuta problema zaslužuju samostalno istraživanje, no kako takvih istraživanja još nema te nam ni njihovi rezultati nisu mogli poslužiti kao ishodište, u vezi s njima morali smo donijeti opisane metodološke odluke kako bismo u svim slučajevima postupali jednako. Treba međutim biti svjestan da te odluke mogu imati utjecaja i na rezultate do kojih smo došli.

Nakon što je korpus sastavljen i označen, provedeno je istraživanje kako bi se odgovorilo na pitanje koje sve položaje zauzimaju enklitike u rečenicama s početnom sintagmom u suvremenom pisanom hrvatskom i koji sve čimbenici utječu na odabir pojedinoga položaja. U nastavku rada iznosimo rezultate do kojih smo došli.

3.3. Enklitike u korpusu

U korpusu se pojavljuje 11 145 enklitika na 10 424 pozicije. U 9713 slučajeva (93,18 %) na enklitičkim se pozicijama pojavljuje jedna enklitika, dok se na preostalima pojavljuju enklitičke skupine – u 701 slučaju (6,72 %) dvije enklitike, a u 10 slučajeva (0,1 %) tri enklitike. Kao što je već spomenuto, veće enklitičke skupine u korpusu nisu potvrđene.

Tablica 1. *Enklitike u korpusu*

Enklitičke pozicije	Broj enklitičkih pozicija	Udio u enklitičkim pozicijama	Broj enklitika	Udio u enklitikama
Jedna enklitika	9713	93,18 %	9713	87,15 %
Dvije enklitike	701	6,72 %	1402	12,58 %
Tri enklitike	10	0,1%	30	0,27 %
Ukupno	10 424	100 %	11 145	100 %

3.4. Prva sastavnica u rečenicama s enklitikama

Najveći dio enklitičkih pozicija – 7379 (70,79 %) – nalazi se u rečenicama²³ u kojima je prva sastavnica samostalna riječ (ili prijedložno-padežni izraz). U njima enklitike i enklitičke skupine zauzimaju položaj neposredno

²³ Iako se ovdje govori o enklitičkim pozicijama u rečenicama, zapravo je riječ o sintaktičkoj kategoriji široj od rečenice, koja, osim jednostavnih rečenica te surečenica u sklopu složene rečenice, obuhvaća i nerečenične infinitivne konstrukcije (npr. *primjenjivati ga*), glagolskopriložne konstrukcije (npr. *služeći se teleološkim i sustavnim tumačenjem*) te sintagme s odglagoskom imenicom ili pridjevom (npr. *protiv iznesenog im prijedloga*).

nakon te riječi. Znatno manje enklitičkih pozicija – 3045 (29,21 %) – nalazi se u rečenicama kojima je prva sastavnica sintagma. Upravo je na te rečenice usmjereno naše istraživanje.²⁴

Tablica 2. *Prva sastavnica u rečenicama s enklitikama*

Prva sastavnica	Broj	Udio ukupno	Udio po kategoriji
Samostalna riječ	7379	70,79 %	
Jedna enklitika	6794	65,18 %	92,07 %
Dvije enklitike	575	5,55 %	7,79 %
Tri enklitike	10	0,1 %	0,14 %
Sintagma	3045	29,21 %	
Samostalna enklitika	2919	28 %	95,86 %
Dvije enklitike	126	1,21 %	4,14 %

3.5. Položaj enklitičke jedinice u rečenicama koje počinju sintagmom

U rečenicama kojima je prva sastavnica sintagma u 1935 slučajeva (63,54 % takvih rečenica) dolazi do odgođenoga smještanja enklitičkih jedinica, u 702 slučaja (23,06 %) enklitičke se jedinice nalaze neposredno nakon početne sintagme, a u 408 slučajeva (13,4 %) razdvajaju početnu sintagmu. Primjena hi-kvadrat testa pokazuje da postoji statistički značajna razlika između dobivenih frekvencija i frekvencija koje bi se očekivale da je riječ o slučajnoj raspodjeli: $\chi^2 = 1293,417$ (2, N = 3045), p = 0, na temelju čega se može pouzdano zaključiti da je odgođeno smještanje enklitike u rečenicama s početnom sintagmom doista dominantno, dok je razdvajanje sintagme najrjeđe.

Ako se podaci razvrstaju prema tome nalaze li se na enklitičkim pozicijama pojedinačne enklitike ili enklitičke skupine, može se uočiti da je udio dvočlanih enklitičkih skupina u enklitičkim pozicijama koje razdvajaju sintagmu znatno manji (2,21 %) od njihova udjela u enklitičkim pozicijama u rečenicama koje počinju sintagmom općenito (4,14 %), dok im je udio u enklitičkim pozicijama s odgođenim smještanjem nešto veći (4,55 %) od te referentne vrijednosti. I primjena hi-kvadrat testa pokazu-

²⁴ U ovom slučaju doista je riječ samo o rečenicama jer se u infinitivnim i glagolskopriložnim konstrukcijama te u sintagmama s odglagolskom imenicom i pridjevom enklitike uvijek nalaze nakon prve riječi te su tako zapravo ostale izvan fokusa našega istraživanja.

je da veza između frekvencija triju položaja za pojedinačne enklitike i za enklitičke skupine nije statistički značajna: $\chi^2 = 4,659$ (2, N = 3045), $p = 0,097344$, tj. da je riječ o nezavisnim varijablama. Iako se dakle i pojedinačne enklitike i enklitičke skupine najčešće nalaze u odgođenom položaju, a najrjeđe razdvajaju sintagmu, za enklitičke je skupine razdvajanje sintagme značajno manje karakteristično nego za pojedinačne enklitike.²⁵

Tablica 3. Položaj enklitičke jedinice u rečenicama koje počinju sintagmom

Položaj u rečenici	Broj	Udio u ukupnom broju enklitičkih pozicija u korpusu	Udio u enklitičkim pozicijama nakon početne sintagme
Razdvojena sintagma	408	3,91 %	13,4 %
<i>Jedna enklitika</i>	399	3,83 %	97,79 %
<i>Dvije enklitike</i>	9	0,09 %	2,21 %
Nakon sintagme	702	6,73 %	23,06 %
<i>Jedna enklitika</i>	673	6,46 %	95,87 %
<i>Dvije enklitike</i>	29	0,28 %	4,13 %
Odgođeno smještanje	1935	18,57 %	63,54 %
<i>Jedna enklitika</i>	1847	17,72 %	95,45 %
<i>Dvije enklitike</i>	88	0,84 %	4,55 %

3.6. Glagolske i zamjeničke enklitike

U literaturi o enklitikama može se susresti tvrdnja da zamjeničke enklitike u razdvajanju sintagme sudjeluju rjeđe nego glagolske (Peti-Stantić 2002: 174), pa bi se slijedom toga moglo pomisliti i da je manja sklonost enklitičkih skupina za razdvajanje sintagmi posljedica toga što uz glagolske sadržavaju i zamjeničke enklitike. I jedno i drugo bilo je stoga potrebno provjeriti.

Podaci iz analiziranoga korpusa pokazuju da se zamjeničke enklitike u razdvojenim sintagmama doista pojavljuju manje nego glagolske, ali nije odmah jasno je li to povezano samo s time što je zamjeničkih enklitika u uporabi općenito manje nego glagolskih (u korpusu je zabilježeno 6996

²⁵ Taj se zaključak ipak znatno razlikuje od onoga do kojega je došla Progovac (1996: 418), koja za srpski općenito odbacuje gramatičnost sintagmi razdvojenih enklitičkom skupinom.

glagolskih i samo 385 zamjениčkih enklitika) ili i s time što zamjениčke enklitike kao takve imaju slabije izraženu sklonost za razdvajanje sintagmi nego glagolske.

Tablica 4. *Enklitike u korpusu*

Glagolske enklitike	
<i>je</i>	4199
<i>su</i>	1468
<i>bi</i>	769
<i>će</i>	490
<i>ćemo</i>	26
<i>smo</i>	24
<i>bismo</i>	15
<i>ću</i>	3
<i>sam</i>	2
Glagolske enklitike ukupno	6996
Zamjениčke enklitike	
<i>ga</i>	83
<i>ih</i>	81
<i>mu</i>	67
<i>im</i>	53
<i>ju</i>	50
<i>joj</i>	19
<i>nam</i>	15
<i>je</i>	9
<i>nas</i>	7
<i>mi</i>	1
Zamjениčke enklitike ukupno	385
Povratne enklitike	
<i>se</i>	3569
<i>si</i>	3
Povratne enklitike ukupno	3572
Upitna enklitika <i>li</i>	192
Ukupno	11 145

Kad se usporedi uporaba zamjeničkih i glagolskih enklitika u tri moguća položaja u rečenici, može se uočiti da je udio zamjeničkih enklitika u ukupnom broju enklitika koje razdvajaju sintagmu doista manji (1,78 %) od udjela u onima koje se nalaze neposredno nakon sintagme (2,06 %) ili nakon samostalne riječi (5,81 %). Pa ipak, primjena hi-kvadrat testa pokazuje da je veza između frekvencija glagolskih i zamjeničkih enklitika u razdvojenoj sintagmi, nakon sintagme i nakon samostalne riječi statistički značajna: $\chi^2 = 28.9462$ (2, N = 7381), p = 0, tj. da nije riječ o nezavisnim varijablama. Drugim riječima, nije potvrđeno da zamjeničke enklitike kao takve imaju značajno manju sklonost za razdvajanje sintagme od glagolskih enklitika.

Tablica 5. *Enklitike u pojedinim položajima u rečenici*

	U razdvojenoj sintagmi		Nakon sintagme		Nakon samostalne riječi		Ukupno	
	Broj	Udio	Broj	Udio	Broj	Udio	Broj	Udio
Glagolske	442	98,22 %	667	97,94 %	5887	94,19 %	6996	94,78 %
Zamjeničke	8	1,78 %	14	2,06 %	363	5,81 %	385	5,22 %

Zamjeničke se enklitike u korpusu najčešće pojavljuju u sklopu enklitičkih skupina, u kojima njihovo ponašanje nije moguće analizirati neovisno o glagolskim enklitikama uz koje stoje. Zato smo posebno usporedili i samo one glagolske i zamjeničke enklitike koje u rečenici stoje samostalno, tj. izvan enklitičke skupine. Iako je udio samostalnih zamjeničkih enklitika u ukupnom broju enklitika u razdvojenim sintagmama manji (0,69 %) nego u onima koje stoje nakon sintagme (1,57 %) i nakon samostalne riječi (5,45 %), primjena hi-kvadrat teksta i ovdje pokazuje da između frekvencija glagolskih i zamjeničkih enklitika u trima mogućim položajima postoji statistički značajna veza: $\chi^2 = 36,073$ (2, N = 7089), p = 0. Ni kada stoje izvan enklitičke skupine za zamjeničke se enklitike dakle ne može ustvrditi da imaju manju sklonost za razdvajanje sintagme nego glagolske.

Tablica 6. *Samostalne enklitike u pojedinim položajima u rečenici*

	U razdvojenj sintagmi		Nakon sintagme		Nakon samostalne riječi		Ukupno	
	Broj	Udio	Broj	Udio	Broj	Udio	Broj	Udio
Glagolske	431	99,31 %	627	98,43 %	5690	94,55 %	6748	95,15 %
Zamjeničke	3	0,69 %	10	1,57 %	328	5,45 %	341	4,81 %

Slijedom toga može se zaključiti da zamjeničke enklitike u razdvajanju sintagme sudjeluju u manjem broju nego glagolske u prvom redu zato što ih je u uporabi i inače manje nego glagolskih, a ne zato što kao takve imaju slabije izraženu tendenciju za razdvajanje sintagmi. U skladu s tim, ni to što enklitičke skupine u razdvajanju sintagmi sudjeluju značajno manje od pojedinačnih enklitika ne može biti uzrokovano time što u svojem sastavu sadržavaju zamjeničke enklitike.

3.7. Položaj odgođeno smještene enklitičke jedinice

Pri odgođenom su smještanju enklitičke jedinice u 1661 slučaju (85,84 %) vezane uz drugu po redu rečeničnu sastavnicu, u 262 slučaja (13,54 %) uz treću, a u 12 slučajeva (0,62 %) uz četvrtu. Primjena hi-kvadrat testa pokazuje da postoji statistički značajna razlika između dobivenih frekvencija i frekvencija koje bi se očekivale da je riječ o slučajnoj raspodjeli: $\chi^2 = 2449,045$ (2, N = 1935), $p = 0$. Može se dakle pouzdano ustvrditi da odgođeno smještene enklitičke jedinice izrazito teže vezivanju uz drugu po redu rečeničnu sastavnicu.

Ako se podaci razvrstaju prema tome nalazi li se na enklitičkoj poziciji pojedinačna enklitika ili enklitička skupina, može se uočiti da je udio enklitičkih skupina u enklitičkim pozicijama vezanima uz drugu sastavnicu veći (4,76 %) od njihova udjela u enklitičkim pozicijama u rečenicama koje počinju sintagmom općenito (4,14 %), da im je udio u enklitičkim pozicijama vezanima uz treću sastavnicu manji (3,44 %) od te referentne vrijednosti, dok se uz četvrtu sastavnicu uopće ne pojavljuju. I primjena hi-kvadrat testa pokazuje da veza između frekvencija triju mogućih položaja pri odgođenom smještanju za pojedinačne enklitike i za enklitičke skupine nije statistički značajna: $\chi^2 = 1,486$ (2, N = 1935), $p = 0,2228$, tj. da je riječ o nezavisnim varijablama. Iako dakle i pojedinačne enklitike i enklitičke skupine teže tomu da pri odgođenom smještanju učine što je moguće manje

koraka udesno, može se zaključiti da je ta težnja u enklitičkih skupina statistički značajno izraženija nego u pojedinačnih enklitika.²⁶

Tablica 7. *Položaj odgođeno smještene enklitičke jedinice*

Domaćin	Broj	Udio ukupno	Udio unutar kategorije
Druga sastavnica	1661	15,94 %	85,84 %
<i>Jedna enklitika</i>	1582	15,18 %	95,25 %
<i>Dvije enklitike</i>	79	0,76 %	4,76 %
Treća sastavnica	262	2,51 %	13,54 %
<i>Jedna enklitika</i>	253	2,43 %	96,56 %
<i>Dvije enklitike</i>	9	0,09 %	3,44 %
Četvrta sastavnica	12	0,12 %	0,62 %
<i>Jedna enklitika</i>	12	0,12 %	100 %

3.8. Vezivanje odgođeno smještene enklitičke jedinice uz domaćina

Pri odgođenom smještanju enklitička se jedinica u korpusu u 1661 slučaju (85,84 %) nalazi nakon samostalne riječi, u 154 slučaja (7,96 %) unutar razdvojene sintagme, a u 120 slučajeva (6,2 %) neposredno nakon sintagme. Primjena hi-kvadrat testa pokazuje da postoji statistički značajna razlika između dobivenih frekvencija i frekvencija koje bi se očekivale da je riječ o slučajnoj raspodjeli $\chi^2 = 2401,491$ (2, N = 1935), p = 0. Drugim riječima, snažno je izražena tendencija da se odgođeno smještene enklitička jedinica vezuje uz rečeničnu sastavnicu ostvarenu samostalnom riječju.

²⁶ To što je težnja da se pri odgođenom smještanju zadrže bliže početku rečenice u enklitičkih skupina izraženija nego u pojedinačnih enklitika, uvjetovana je vjerojatno u prvom redu sastavom rečenica u kojima se pojavljuju. Veći dio koraka pri odgođenom smještanju, tj. vezanost enklitičke jedinice uz treću ili četvrtu po redu sastavnicu, znači naime da rečenica prije predikata ima više sastavnica, tj. barem dvije ili tri. Postojanje enklitičke skupine znači pak obično da se u njoj, osim glagolske, nalazi i zamjenička enklitika u ulozi objekta. Rečenice koje imaju istodobno i više sastavnica prije predikata i enklitički objekt razmjerno su složene i u uporabi se pojavljuju rjeđe nego jednostavnije rečenice, tj. one koje imaju više sastavnica prije predikata, ali ne i enklitički objekt, ili one koje imaju enklitički objekt, ali ne i više sastavnica prije predikata. Zbog toga se i enklitičke skupine rjeđe odgađaju dalje od druge sastavnice.

Ako se podaci razdvoje s obzirom na to nalaze li se na odgođeno smještenim enklitičkim pozicijama pojedinačne enklitike ili enklitičke skupine, može se uočiti da je udio enklitičkih skupina u enklitičkim pozicijama u razdvojenim sintagmama znatno manji (1,3 %) od njihova udjela u enklitičkim pozicijama u rečenicama koje počinju sintagmom općenito (4,14 %), dok im je udio u enklitičkim pozicijama nakon sintagme znatno veći (9,17 %) od te referentne vrijednosti. Ipak, primjena hi-kvadrat testa pokazuje da postoji statistički značajna veza između raspodjele frekvencija triju mogućih načina vezivanja za domaćina za pojedinačne enklitike i za enklitičke skupine: $\chi^2 = 9,6465$ (2, N = 1935), $p = 0,00804$. U skladu s tim, može se zaključiti da i pojedinačne enklitike i enklitičke skupine pri odgođenom smještanju kao domaćina znatno češće biraju samostalnu riječ nego sintagmu.

Tablica 8. *Vezivanje odgođeno smještene enklitičke jedinice uz domaćina*

Način vezivanja	Broj	Udio ukupno	Udio unutar kategorije
Samostalna riječ	1661	15,94 %	85,84 %
<i>Jedna enklitika</i>	1586	15,21 %	95,48 %
<i>Dvije enklitike</i>	75	0,72 %	4,52 %
Razdvojena sintagma	154	1,48 %	7,96 %
<i>Jedna enklitika</i>	152	1,46 %	98,7 %
<i>Dvije enklitike</i>	2	0,02 %	1,3 %
Nakon sintagme	120	1,15 %	6,2 %
<i>Jedna enklitika</i>	109	1,05 %	90,83 %
<i>Dvije enklitike</i>	11	0,1 %	9,17 %

3.9. Odgođeno smještanje nakon samostalne riječi

Pri odgođenom smještanju nakon samostalne riječi u 1406 slučajeva (84,65 %) ta je riječ druga po redu rečenična sastavnica, u 244 slučaja (14,69 %) treća, a u 11 slučajeva (0,66 %) četvrta. U svim primjerima u kojima je enklitička jedinica vezana uz treću ili četvrtu po redu sastavnicu sve su sastavnice koje joj prethode sintagmatske naravi. Primjena hi-kvadrat testa pokazuje da postoji statistički značajna razlika između dobivenih frekvencija i frekvencija koje bi se očekivale da je riječ o slučajnoj raspodjeli: $\chi^2 = 2014,981$ (2, N = 1661), $p = 0$. Može se dakle zaključiti da se odgođeno smještena enklitička jedinica najčešće vezuje uz riječ koja samostalno čini

drugu po redu rečeničnu sastavnicu, dok se uz treću ili četvrtu vezuje samo ako su rečenične sastavnice koje joj prethode ostvarene sintagmom.

Ako se podaci razdvoje s obzirom na to nalaze li se na enklitičkim pozicijama pojedinačne enklitike ili enklitičke skupine, može se uočiti da je udio enklitičkih skupina u enklitičkim pozicijama vezanima uz drugu sastavnicu veći (4,69 %) od njihova udjela u enklitičkim pozicijama u rečenicama koje počinju sintagmom općenito (4,14 %), da im je udio u enklitičkim pozicijama vezanima uz treću sastavnicu manji (3,69 %) od te referentne vrijednosti, a da se uz četvrtu sastavnicu uopće ne pojavljuju. I primjena hi-kvadrat testa pokazuje da za pojedinačne enklitike i za enklitičke skupine ne postoji statistički značajna veza između frekvencija vezivanja uz drugu, treću i četvrtu po redu rečeničnu sastavnicu: $\chi^2 = 1,011$ (2, N = 1661), p = 0,3147, tj. da uočene razlike jesu statistički značajne. U skladu s tim, može se zaključiti da i pojedinačne enklitike i enklitičke skupine pri odgođenom smještanju teže tomu da se vežu uz prvu samostalnu riječ na koju pri svojem kretanju udesno naiđu, ali i to da je u slučaju enklitičkih skupina ta riječ značajno bliža početku rečenice nego u slučaju pojedinačnih enklitika.²⁷

Tablica 9. *Odgođeno smještanje nakon samostalne riječi*

	Broj	Udio ukupno	Udio unutar kategorije
Druga sastavnica	1406	13,49 %	84,65 %
<i>Jedna enklitika</i>	1340	12,85 %	95,31 %
<i>Dvije enklitike</i>	66	0,63 %	4,69 %
Treća sastavnica	244	2,34 %	14,69 %
<i>Jedna enklitika</i>	235	2,25 %	96,31 %
<i>Dvije enklitike</i>	9	0,09 %	3,69 %
Četvrta sastavnica	11	0,11 %	0,66 %
<i>Jedna enklitika</i>	11	0,11 %	100 %

²⁷ Objašnjenje vjerojatno opet treba tražiti u tome što enklitičke skupine obično sadržavaju enklitički objekt, a rečenice s enklitičkim objektom rjeđe imaju više sastavnica prije predikata nego rečenice bez njega. Usp. prethodnu bilj. 26.

3.10. Predikat kao domaćin odgođeno smještene enklitičke jedinice

U literaturi se pojavljuje tvrdnja da je domaćin odgođeno smještene enklitičke jedinice najčešće glagol (npr. Browne 2004 [1975], Reinkowski 2001, 2003 i 2008). Kako bismo ustanovili u kojoj je mjeri to točno, analizirali smo primjere rečenica s odgođeno smještenim enklitičkim jedinicama na svim mogućim položajima koji se u korpusu pojavljuju, tj. u kojima su domaćini druga, treća i četvrta po redu rečenična sastavnica. Budući da je broj rečenica u kojima je domaćin enklitičke jedinice druga ili treća sastavnica u korpusu razmjerno velik (1661, odnosno 260), iz svake je skupine analiziran slučajni uzorak od po 100 primjera. Rečenicâ u kojima je domaćin četvrta po redu sastavnica u korpusu je svega 12, pa su analizirane sve.

U uzorku rečenicâ u kojima je domaćin druga po redu sastavnica ta je sastavnica glagol u 58 primjera, a nije glagol u 42 primjera (od toga je u 6 primjera imenski dio predikata). U uzorku rečenicâ u kojima je domaćin treća sastavnica ta je sastavnica glagol u 75 primjera, a nije glagol u 25 primjera (od toga je u 3 primjera imenski dio predikata). Od 12 rečenica u kojima je domaćin četvrta sastavnica u 7 je slučajeva riječ o glagolu, a u 5 slučajeva nije, nego se glagol nalazi dalje desno u rečenici. Može se dakle zaključiti da se odgođeno smještene enklitike doista najčešće vezuju uz glagol na kojoj god se poziciji po redu u rečenici nalazile.

Međutim rečenice s imenskim predikatom upućuju na to da bi se ovdje mogla izvesti i drukčija generalizacija. U takvim rečenicama glagol naime ne može biti domaćin odgođeno smještene enklitičke jedinice, ali predikat kao takav može. Štoviše, imenski predikat, jednako kao i glagolski, predstavlja krajnju desnu granicu do koje se enklitičke jedinice mogu odgađati. S obzirom na to bilo bi zapravo smislenije tvrditi da je domaćin odgođeno smještene enklitičke jedinice najčešće predikat. Na temelju uzoraka rečenica u kojima je enklitička pozicija vezana uz drugu i treću po redu sastavnicu moglo bi se čak zaključiti da, što je pozicija domaćina enklitičke jedinice udaljenija od početka rečenice, to je veća vjerojatnost da će taj domaćin biti predikat. Tomu zaključku proturječe rečenice u kojima je enklitička jedinica vezana uz četvrtu po redu rečeničnu sastavnicu, no riječ je o vrlo malenu broju rečenica, pa je i upitno odražava li pravo stanje.

Tablica 10. *Predikat kao domaćin odgođeno smještene enklitičke jedinice*

Redosljed sastavnice	Glagol	Imenski predikat	Predikati ukupno	Ostalo
Druga	58	6	64	36
Treća	75	3	78	22
Četvrta	7	0	7	5

Znatno rjeđe nego za predikat enklitičke se jedinice vezuju uz sastavnicu koja u rečenici prethodi predikatu. U najvećem broju slučajeva ta je sastavnica ostvarena samostalnom riječju – štoviše, kao što je ustvrđeno u odjeljku 3.8., enklitičke jedinice pri odgođenom smještanju teže tomu da se vežu uz prvu samostalnu riječ na koju pri svojem pomicanju udesno naiđu, pa će se u slučaju da se u rečenici prije predikata nalazi sastavnica ostvarena samostalnom riječju u pravilu i vezati uz nju. Tek ako takve sastavnice nema (a nema je, kako analizirani podaci pokazuju, u većini rečenica kojima je prva sastavnica sintagma, bilo zato što između početne sintagme i predikata uopće nema rečeničnih sastavnica bilo zato što su one kojih ima ostvarene sintagmom), enklitička će se jedinica vezati uz predikat, glagolski ili imenski.

3.11. Predikat na kraju rečenice

U literaturi o enklitikama pojavljuje se i tvrdnja da je glagol koji se nalazi na kraju rečenice rijetko domaćin odgođeno smještene enklitičke jedinice (usp. Browne 2004: 271). U analiziranom korpusu doista nema takvih primjera. Spoj glagola i enklitike u samo se jednom primjeru nalazi na kraju rečenice, i to u sklopu infinitivne konstrukcije u kojoj su jedine sastavnice infinitiv i enklitički objekt: ... *i primjenjivati ga*. Ta konstrukcija ne počinje sintagmom, pa u njoj nema ni odgođenoga smještanja enklitike, nego se enklitika nalazi neposredno nakon prve (i jedine) riječi u konstrukciji – samoga infinitiva. Činjenica da u korpusu nema primjera u kojima je glagol na kraju rečenice domaćin odgođeno smještene enklitike ne znači, dakako, da su takve rečenice u suvremenom pisanom hrvatskom nemoguće, ali upućuje na to da nisu posve uobičajene. Štoviše, kako u analiziranom korpusu nisu potvrđeni ni primjeri u kojima bi na kraju rečenice domaćin odgođeno smještene enklitičke jedinice bio jednostavni imenski predikat,²⁸

²⁸ Kao što će poslije biti pokazano, jednostavni imenski predikat, u kojem se imenski dio sastoji od jedne riječi, npr. *crn je*, ovdje je potrebno razlikovati od složenoga imenskoga predikata, u kojem se imenski dio sastoji od sintagme, npr. *jedan je od nas*.

tvrdnju da je glagol koji se nalazi na kraju rečenice rijetko domaćin odgođeno smještene enklitičke jedinice vjerojatno bi trebalo generalizirati na predikat općenito.

Ipak, predikati se u korpusu pojavljuju kao domaćini enklitičke jedinice na kraju nezavršne surečenice u sklopu složene rečenice. Od analiziranih 212 rečenica iz prethodnog odjeljka u devet njih na kraju se pojavljuje glagolski predikat, pri čemu je uglavnom riječ o glavnoj surečenici u sklopu zavisnosloženoga odnosa, npr. „*Puritanski*“ *dio Anglikanske crkve smatrao je da...*, a jednom o glavnoj rečenici u sklopu nezavisnosloženoga odnosa: *No, u opravdanim slučajevima (...)* lišavanje osobne slobode dozvoljeno je, ali... U tri primjera pojavljuje se imenski predikat, u svima u glavnoj surečenici u sklopu zavisnosloženoga odnosa, npr. *Suglasnost svih suvlasnika potrebna je jer...* U cijelom korpusu takvih primjera ima znatno više.²⁹ Na temelju toga može se zaključiti da nema posebnih ograničenja da predikat – glagolski ili jednostavni imenski – bude domaćin odgođeno smještene enklitičke jedinice kad se nalazi na kraju nezavršne glavne surečenice u sklopu složene rečenice.³⁰ S druge strane, podaci iz korpusa upućuju na to da je predikat – glagolski ili jednostavni imenski – rijetko domaćin na apsolutnom kraju rečenice.

Kad predikat na apsolutnom kraju rečenice doista ne bi mogao biti domaćin enklitike, to bi se manifestiralo, među ostalim, i time što bi se enklitike u takvim rečenicama češće vezivale uz neku od prethodnih sintagmi. Naime, ako rečenica počinje sintagmom i ako su i eventualne druge sastavnice koje prethode predikatu sintagmatske naravi, a predikat stoji na apsolutnom kraju rečenice i ne može biti domaćin enklitike, ta bi se enklitika morala vezati uz neku od sintagmatskih sastavnica prije predikata, početnu ili nepočetnu. Kako bismo ustanovili događa li se to doista, potražili smo primjere u kojima se na predzadnjem mjestu u rečenici nalaze

---

²⁹ Točan broj takvih primjera nije moguće utvrditi automatskim pretraživanjem, ali na to da ih ima puno neke naznake jasno upućuju. Primjerice, kad se iz korpusa zatraže svi primjeri u kojima se enklitika nalazi ispred najčešćega subordinacijskoga veznika „da“, od ukupno 192 takva primjera u čak 55 ispred veznika „da“ nalaze se glavne surečenice koje završavaju glagolskim predikatom i odgođeno smještenom enklitičkom jedinicom, npr. ... *u savjetodavnom mišljenju Međunarodnog suda navodi se (da...)*, a u 11 primjera glavne surečenice koje završavaju jednostavnim imenskim predikatom i odgođeno smještenom enklitičkom jedinicom, npr. *Temeljem svega iznesenog u ovoj cjelini razvidno je (da...)*.

³⁰ Zavisne surečenice u glavne se surečenice uvrštavaju veznicima ili odnosnim riječima, koji u pravilu funkcioniraju kao domaćini enklitike, pa se enklitike u tim rečenicama nikad ne nalaze na kraju.

enklitičke jedinice u položaju neposredno nakon sintagme. U korpusu se pojavljuje sedam takvih primjera i u svima njima na kraju rečenice nalazi se predikat – u tri glagolski (npr. *Donošenje zakonodavnih akata je isključeno*³¹), u četiri imenski (npr. *Kruh od ciparske pšenice je crn*). U korpusu su zatim potraženi i primjeri u kojima se na trećem mjestu od kraja nalaze enklitičke jedinice koje razdvajaju sintagmu. Od ukupno četiri takva primjera u jednom se na kraju rečenice nalazi imenski predikat, a enklitičkom je jedinicom razdvojena sintagma koja mu prethodi (*Drugo poglavlje Konvencije, naslovljeno „Nacionalne mjere“, u tom je smislu najznačajnije*).³²

Ukratko, u korpusu nema primjera u kojima bi predikat na apsolutnom kraju rečenice bio domaćin odgođeno smještene enklitičke jedinice, ali je posvjedočeno sedam primjera s predikatom na apsolutnom kraju rečenice u kojima se enklitička jedinica nalazi u položaju neposredno nakon sintagme koja predikatu prethodi te jedan primjer s predikatom na apsolutnom kraju rečenice u kojem enklitička jedinica razdvaja nepočetu sintagmu koja predikatu prethodi. Riječ je o premalom broju primjera da bi se donio pouzdan zaključak, ali svakako postoje naznake da je predikat na apsolutnom kraju rečenice doista rijetko domaćin enklitičke jedinice te da se enklitičke jedinice tada često vezuju uz sintagmu koja predikatu prethodi, i to češće zauzimajući položaj neposredno nakon, a rjeđe razdvajajući je. Taj bi problem međutim trebalo istražiti na većem broju podataka.

U rečenicama kojima je predikat na apsolutnom kraju enklitičke se jedinice ne moraju vezati samo za sintagmu koja predikatu neposredno prethodi, nego i za sintagme ispred nje. Kako bi se ustanovilo je li završni položaj glagola važan čimbenik pri vezivanju enklitičkih jedinica za sintagme općenito, provedena je i šira analiza primjera u kojima je domaćin enklitičke jedinice sintagma, i to bilo početna bilo nepočeta, bilo da enklitika zauzima položaj neposredno nakon nje bilo da je razdvaja.

Budući da je broj rečenica u kojima je početna sintagma razdvojena enklitičkom jedinicom razmjerno velik (408), analiziran je njihov slučajni uzorak od 100 primjera. Ni u jednom od njih predikat se nije nalazio na apsolutnom kraju rečenice. Slučajni uzorak od 100 primjera analiziran je i za rečenice u kojima se enklitička jedinica nalazi neposredno nakon početne

³¹ Sva su tri primjera s glagolskim predikatom u pasivu.

³² U preostala tri primjera enklitičkom je jedinicom razdvojena složenija sintagma s ulogom imenskog dijela predikata, npr. *Naime, pravo Europske unije proizvod je međunarodnog prava*.

sintagme, budući da njih u korpusu ima još više (703). Ni u tom uzorku nijedna rečenica nema predikat na apsolutnom kraju. Rečenicâ u kojima enklitička jedinica razdvaja nepočetnu sintagmu u korpusu ima manje (154), pa su analizirane sve. Nijedna od tih rečenica na apsolutnom kraju nema predikat. Napokon, i rečenicâ u kojima enklitička jedinica zauzima položaj neposredno nakon nepočetne sintagme razmjerno je malo (120), pa su i one analizirane sve. U samo jednom primjeru glagolski se predikat nalazi na apsolutnom kraju rečenice (*Pridržaj prava vlasništva se u njemačkoj poslovnoj praksi se uobičajeno ugovara*), pri čemu je u toj rečenici povratna enklitika *se* navedena, očito pogrešno, dva puta, oba puta neposredno nakon sintagme, početne i nepočetne.

Na temelju navedenoga može se zaključiti da položaj predikata na apsolutnom kraju rečenice možda i ima utjecaj na to da se enklitika vezuje uz neku od sintagmi koje predikatu prethode, ali za većinu rečenica s enklitičkim jedinicama vezanima uz sintagmu to očito nije osobito važan čimbenik. Drugim riječima, enklitičke jedinice položaj neposredno nakon sintagme i unutar sintagme u najvećem broju slučajeva ne zauzimaju zbog toga što bi se predikat u njima nalazio na apsolutnom kraju rečenice, nego zbog drugih razloga.

3.12. Razdvajanje sintagme pri odgođenom smještanju

Među primjerima u kojima pri odgođenom smještanju dolazi do razdvajanja sintagme u 141 slučaju (91,56 %) razdvaja se druga po redu sintagma, u 12 slučajeva (7,79 %) treća, a u jednom slučaju (0,65 %) četvrta sintagma. Primjena hi-kvadrat testa pokazuje da postoji statistički značajna razlika između dobivenih frekvencija i frekvencija koje bi se očekivale da je riječ o slučajnoj raspodjeli: $\chi^2 = 231,17$ (2, N = 154), $p = 0$. Moguće je dakle ustvrditi da enklitičke jedinice koje pri odgođenom smještanju razdvajaju sintagmu teže vezivanju uz drugu po redu rečeničnu sastavnicu.

Ako se podaci razdvoje prema tome nalaze li se na enklitičkim pozicijama pojedinačne enklitike ili enklitičke skupine, može se uočiti da je udio enklitičkih skupina u enklitičkim pozicijama koje pri odgođenom smještanju razdvajaju drugu sintagmu znatno manji (1,42 %) od njihova udjela u enklitičkim pozicijama u rečenicama koje počinju sintagmom općenito (4,14 %), dok se pri razdvajanju treće i četvrte sintagme uopće ne pojavljuju. I primjena hi-kvadrat testa pokazuje da za pojedinačne enklitike i za enklitičke skupine ne postoji statistički značajna veza između raspodjele frekvencija

vezivanja uz drugu, treću i četvrtu sastavnicu: $\chi^2 = 0,187$ (2, N = 164), $p = 0,6654$, tj. da uočene razlike jesu statistički značajne. Može se dakle zaključiti da i u slučajevima kad se odgođeno smještanje kombinira s razdvajanjem sintagme enklitičke jedinice općenito teže tomu da se pomaknu za što je moguće manji broj koraka, no da je ta težnja značajno izraženija u enklitičkih skupina, koje u korpusu razdvajaju samo drugu po redu rečeničnu sastavnicu.

Tablica 11. *Razdvajanje sintagme pri odgođenom smještanju*

	Broj	Udio ukupno	Udio unutar kategorije
Druga sintagma	141	1,35 %	91,56 %
<i>Jedna enklitika</i>	139	1,33 %	98,58 %
<i>Dvije enklitike</i>	2	0,02 %	1,42 %
Treća sintagma	12	0,12 %	7,79 %
<i>Jedna enklitika</i>	12	0,12 %	100 %
Četvrta sintagma	1	0,01 %	0,65 %
<i>Jedna enklitika</i>	1	0,10 %	100 %

3.13. Položaj nakon sintagme pri odgođenom smještanju

Kad se odgođeno smještanje kombinira s položajem nakon sintagme, u 114 slučajeva (95 %) riječ je o drugoj po redu sintagmi, a u 6 slučajeva (5 %) o trećoj. Primjena hi-kvadrat testa pokazuje da postoji statistički značajna razlika između dobivenih frekvencija i frekvencija koje bi se očekivale da je riječ o slučajnoj raspodjeli: $\chi^2 = 97,2$ (1, N = 120), $p = 0$. Ukratko, odgođeno smještene enklitike teže vezivanju uz drugu po redu rečeničnu sastavnicu i kad zauzimaju položaj neposredno nakon nje.

Ako se podaci razdvoje prema tome nalaze li se u enklitičkim pozicijama pojedinačne enklitike ili enklitičke skupine, može se uočiti da je udio enklitičkih skupina u enklitičkim pozicijama koje pri odgođenom smještanju dolaze neposredno nakon druge sintagme znatno veći (9,65 %) od njihova udjela u enklitičkim pozicijama u rečenicama koje počinju sintagmom općenito (4,14 %), dok se nakon treće sintagme uopće ne pojavljuju. I primjena hi-kvadrat testa pokazuje da ne postoji statistički značajna veza između frekvencija pojavljivanja nakon druge i treće sintagme za pojedinačne enklitike i za enklitičke skupine: $\chi^2 = 0,638$ (2, N = 120), $p = 0,4244$,

tj. da uočene razlike jesu statistički značajne. Slijedom toga može se zaključiti da i u slučajevima kad se odgođeno smještanje kombinira s položajem nakon sintagme enklitičke jedinice općenito teže tomu da se pomaknu za što je moguće manji broj koraka, ali da je ta težnja značajno izraženija u enklitičkih skupina, koje se pri odgađanju u položaju neposredno nakon sintagme pojavljuju samo u vezi s drugom rečeničnom sastavnicom.

Tablica 12. *Položaj nakon sintagme pri odgođenom smještanju*

	Broj	Udio ukupno	Udio unutar kategorije
Nakon druge sintagme	114	1,09 %	95 %
<i>Jedna enklitika</i>	103	0,99 %	90,35 %
<i>Dvije enklitike</i>	11	0,11 %	9,65 %
Nakon treće sintagme	6	0,06 %	5 %
<i>Jedna enklitika</i>	6	0,06 %	100 %

3.14. Odnos između razdvajanja sintagme i položaja nakon sintagme

Ako se razmotre samo slučajevi kad se enklitička jedinica vezuje uz sintagmu kako bi se usporedio odnos između frekvencija razdvajanja sintagme i položaja neposredno nakon sintagme, može se uočiti da postoje razlike s obzirom na to je li posrijedi početna ili nepočetna sintagma. Na početnoj poziciji enklitička jedinica razdvaja sintagmu u 406 slučajeva (36 %), dok nakon sintagme dolazi u 702 slučaja (63,24 %), tj. dominira položaj nakon sintagme. U sintagmama koje nisu početne dominira pak njihovo razdvajanje enklitičkom jedinicom: u vezi s drugom po redu sastavnicom razdvajanje sintagme pojavljuje se 141 put (55,29 %), a položaj nakon sintagme 114 puta (44,71 %); u vezi s trećom sastavnicom razdvajanje sintagme pojavljuje se 12 puta (66,67 %), a položaj nakon sintagme 6 puta (33,33 %); dok se u vezi s četvrtom sastavnicom razdvajanje sintagme pojavljuje jedanput (100 %), a položaj nakon sintagme nijedanput. Primjena hi-kvadrat testa za početnu poziciju s jedne strane i za sve nepočetne pozicije zajedno s druge strane pokazuje da postoji statistički značajna razlika između dobivenih frekvencija i frekvencija koje bi se očekivale da je riječ o slučajnoj raspodjeli: za početnu poziciju $\chi^2 = 77,87$ (2, N = 1110), $p = 0$, za sve nepočetne pozicije zajedno $\chi^2 = 4,219$ (2, N = 274), $p < 0,0397$. Na temelju toga može se zaključiti da je za enklitičke jedinice koje se vezuju uz sintagmu karakterističniji

položaj nakon sintagme ako je posrijedi prva po redu rečenična sastavnica, a razdvajanje sintagme ako je posrijedi nepočetna sastavnica.

Ako se podaci razdvoje prema tome nalaze li se na enklitičkim pozicijama pojedinačne enklitike ili enklitičke skupine, postaje jasno da spomenuti suodnos vrijedi u prvom redu za pojedinačne enklitike, koje u ukupnom broju enklitičkih jedinica čine veliku većinu. Pojedinačne se enklitike naime u vezi s prvom sastavnicom u položaju razdvajanja sintagme pojavljuju 399 puta (37,22 %), a u položaju nakon sintagme 673 puta (62,78 %); nasuprot tomu, u vezi s drugom sastavnicom u položaju razdvajanja sintagme pojavljuju se 139 puta (57,44 %), a u položaju nakon sintagme 103 puta (42,56 %); u vezi s trećom sastavnicom razdvajanje sintagme pojavljuje se 12 puta (66,67 %), a položaj nakon sintagme 6 puta (33,33 %); dok se u vezi s četvrtom sastavnicom razdvajanje sintagme pojavljuje jedanput (100 %), a položaj nakon sintagme nijedanput. Primjena hi-kvadrat testa za početnu poziciju s jedne strane i za sve nepočetne pozicije zajedno s druge strane pokazuje da postoji statistički značajna razlika između dobivenih frekvencija i frekvencija koje bi se očekivale da je riječ o slučajnoj raspodjeli: za početnu poziciju $\chi^2 = 70,034$ (2, N = 1072), $p = 0$, za sve nepočetne pozicije zajedno $\chi^2 = 6,759$ (2, N = 261), $p < 0,00933$. Drugim riječima, i za pojedinačne enklitike koje se vezuju uz sintagmu karakterističniji je položaj nakon sintagme ako je posrijedi prva po redu rečenična sastavnica, a razdvajanje sintagme ako su posrijedi nepočetne sastavnice.

Profil vezivanja uz sintagmu u enklitičkih skupina izgleda drukčije. U njih se naime u vezi s prvom sastavnicom razdvajanje sintagme pojavljuje u 9 slučajeva (23,68 %), a položaj nakon sintagme u 29 slučajeva (76,32 %); u vezi s drugom sastavnicom razdvajanje sintagme pojavljuje se u dva slučaja (15,38 %), a položaj nakon sintagme u 11 slučajeva (84,62 %); dok se u vezi s trećom i četvrtom po redu rečeničnom sastavnicom enklitičke skupine u korpusu uopće ne pojavljuju. Primjena hi-kvadrat testa za početnu poziciju s jedne strane i za drugu po redu poziciju s druge strane pokazuje da postoji statistički značajna razlika između dobivenih frekvencija i frekvencija koje bi se očekivale da je riječ o slučajnoj raspodjeli: za početnu poziciju $\chi^2 = 10,526$ (2, N = 38), $p < 0,00118$, za drugu poziciju $\chi^2 = 4,952$ (2, N = 16), $p < 0,02605$. Na temelju toga može se ustvrditi da je za enklitičke skupine koje se vezuju uz sintagmu karakterističniji položaj nakon sintagme bez obzira na to je li riječ o početnoj ili nepočetnoj sintagmi.

Ukratko, za pojedinačne se enklitike može zaključiti da u slučaju vezivanja uz sintagmu teže položaju nakon sintagme ako je posrijedi početna sintagma, a razdvajanju sintagme ako je posrijedi nepočetna. Enklitičke skupine pri vezivanju uz sintagmu teže pak položaju neposredno nakon sintagme bez obzira na to je li riječ o početnoj ili nepočetnoj sintagmi, pri čemu je nepočetna sintagma u njihovu slučaju obično druga po redu sastavnica.

Tablica 13. *Odnos između razdvajanja sintagme i položaja nakon sintagme*

Sastavnica	Ukupno	Razdvojena sintagma	Udio	Nakon sintagme	Udio
Početna	1110	408	36,76 %	702	63,24 %
<i>Jedna enklitika</i>	1072	399	37,22 %	673	62,78 %
<i>Dvije enklitike</i>	38	9	23,68 %	29	76,32 %
Nepočetne ukupno	274	154	56,2 %	120	43,8 %
<i>Jedna enklitika</i>	261	152	58,24 %	109	41,76 %
<i>Dvije enklitike</i>	13	2	15,38 %	11	84,62 %
Druga	255	141	55,29 %	114	44,71 %
<i>Jedna enklitika</i>	242	139	57,44 %	103	42,56 %
<i>Dvije enklitike</i>	13	2	15,38 %	11	84,62 %
Treća	18	12	66,67 %	6	33,33 %
<i>Jedna enklitika</i>	18	12	66,67 %	6	33,33 %
Četvrta	1	1	100 %	0	0 %
<i>Jedna enklitika</i>	1	1	100 %	0	0 %

3.15. Rečenična uloga početne sintagme

U literaturi o klitikama u bosanskom, hrvatskom i srpskom povremeno se pojavljuju tvrdnje kako oblik vezivanja enklitičke jedinice uz početnu sintagmu može ovisiti o rečeničnoj ulozi te sintagme, npr. Radanović-Kocić (1988: 111) navodi da se najčešće razdvaja subjektna sintagma, dok Die-sing, Filipović Đurđević i Zec (2009) ističu da je razdvajanje sintagme osobito karakteristično za predikatnu sintagmu. Kako bismo ustanovili mogu li rečenične uloge početne sintagme biti važan čimbenik za način vezivanja enklitičke jedinice uz tu sintagmu, analizirali smo primjere iz korpusa u kojima je početna sintagma razdvojena enklitičkom jedinicom, u kojima je došlo do odgođenoga smještanja enklitičke jedinice i u kojima se

enklitička jedinica nalazi neposredno nakon početne sintagme. Budući da je broj takvih rečenica u korpusu razmjerno velik (408, 1935 i 702), iz svake smo skupine analizirali slučajni uzorak od po 100 primjera.

U uzorku s rečenicama u kojima je početna sintagma razdvojena enklitičkom jedinicom ta sintagma najčešće ima ulogu subjekta (54), rjeđe priložne oznake (27) i imenskoga predikata (13), a najrjeđe objekta (7). U uzorku s rečenicama u kojima je enklitička jedinica smještena odgođeno početna sintagma najčešće ima ulogu priložne oznake (52), rjeđe subjekta (42), a najrjeđe objekta (6). U uzorku s rečenicama u kojima se enklitička jedinica nalazi neposredno nakon početne sintagme ta sintagma najčešće ima ulogu subjekta (67), rjeđe priložne oznake (22) i imenskoga predikata (8), a najrjeđe objekta (3).

Tablica 14. *Rečenična uloga početne sintagme*

Rečenice u kojima je početna sintagma razdvojena enklitičkom jedinicom	
Subjekt	54
Priložna oznaka	27
Imenski predikat	13
Objekt	6
Rečenice s odgođeno smještenom enklitičkom jedinicom	
Priložna oznaka	52
Subjekt	42
Objekt	6
Rečenice u kojima se enklitička jedinica nalazi neposredno nakon početne sintagme	
Subjekt	67
Priložna oznaka	22
Imenski predikat	8
Objekt	3

Frekvencije pojavljivanja pojedinih rečeničnih uloga u početnoj sintagmi u osnovi odražavaju učestalost pojedinih uzoraka reda riječi u hrvatskoj (i općenito slavenskoj) rečenici, u kojoj se na prvom mjestu najčešće nalazi subjekt, rjeđe od njega priložna oznaka i predikat, a najrjeđe objekt (v. Běličová i Uhlířová 1996: 184–198). Razlike u frekvencijama među trima

uzorcima ne čine se dakle dovoljnima da bi se moglo ustvrditi kako je rečenična uloga početne sintagme odlučujuća za način na koji se uz tu sintagmu vezuje (ili ne vezuje) enklitička pozicija. Unatoč tome, na tri pojedinosti ipak vrijedi upozoriti.

Prva se tiče predikata. Kao što se može vidjeti, glagolskih predikata na početku rečenica iz triju uzoraka nema, što je posve očekivano s obzirom na to da riječ o rečenicama s početnom sintagmom, a glagolski predikati nemaju sintagmatsku narav. S druge strane, imenski predikati pojavljuju se u dva uzorka: za razdvojenu sintagmu i za položaj nakon sintagme, pri čemu ih je u uzorku za razdvojenu sintagmu više nego u uzorku za položaj nakon sintagme.³³ Budući da odgađanje enklitičke jedinice dalje od predikata nije moguće, očekivano je što imenski predikati kao početna sintagma nisu potvrđeni u rečenicama iz uzorka za odgođeno smještanje.

Druga se pojedinost tiče toga što u uzorku s rečenicama s odgođenim smještanjem najveći broj primjera kao početnu sastavnicu ima priložnu oznaku. Priložne se oznake, kao uglavnom fakultativne rečenične sastavnice, na početku rečenice češće prozodijski osamostaljuju nego sastavnice s drugim ulogama. U takvim slučajevima enklitike ne mogu „preskočiti“ pauzu koja priložne oznake dijeli od ostatka rečenice, nego se nužno vezuju uz neku od sljedećih sastavnica. Budući da u nedostatku pouzdanih signala nije uzimana u obzir razlika između prozodijski osamostaljenih sintagmatskih sastavnica i onih koje to nisu, to je moglo dovesti do uočene nadzastupljenosti priložnih oznaka na početku rečenica s odgođenim smještanjem.

Napokon, treća se napomena odnosi na subjekt, čije je pojavljivanje na početku rečenice visokofrekventno u svim uzorcima, ali je ipak najistaknutije u rečenicama s enklitičkom jedinicom neposredno nakon početne sintagme. Moguće je da je veći udio subjekta kao početne sastavnice u rečenicama s enklitičkom jedinicom neposredno nakon prve sintagme povezan s istaknutom ulogom subjekta u rečeničnoj strukturi – naime smještanje enklitičke jedinice nakon subjektne sintagme može funkcionirati kao važan

---

³³ To što je udio imenskih predikata u rečenicama s razdvojenom sintagmom veći od njihova udjela u rečenicama s enklitičkom jedinicom smještenom neposredno nakon sintagme odgovara rezultatima do kojih su za srpski došle Diesing, Filipović Đurđević i Zec (2009). Te su autorice psiholingvističkim eksperimentom utvrdile da je razdvajanje predikatne sintagme u srpskom običnije (*Veoma je važan taj zadatak*), dok je za subjektnu ili objektanu sintagmu običniji položaj nakon sintagme (*Taj zadatak je veoma važan*).

signal granica subjektnoga skupa.³⁴ Svi ovi problemi međutim zaslužuju samostalno istraživanje.

3.16. Struktura početne sintagme

Na položaj enklitičke jedinice u rečenici s početnom sintagmom i na način vezivanja uz domaćina utjecaj može imati i sastav početne sintagme, na što se povremeno upozorava u literaturi o klitikama u bosanskom, hrvatskom i srpskom. Radanović-Kocić (1988) i Mišeska Tomić (1996) ističu tako da se koordinacijske sintagme ne mogu razdvajati, a Franks i Progovac (1994) i Mišeska Tomić (1996) da se razdvajati ne mogu ni sintagme sastavljene od nadređene imenice i podređene imenice u genitivu. Tri odabrana uzorka rečenica analizirali smo zato i s obzirom na sastav njihovih početnih sintagmi.

U uzorku s rečenicama s razdvojenim početnim sintagmama zastupljene su isključivo subordinacijske sintagme, utemeljene na suodnosu između nadređene i podređene punoznačne riječi. Kako bi se jasnije uočile strukturne odlike tih sintagmi, provedena je njihova klasifikacija prema složenosti na jednostavne (s dvije punoznačne riječi, npr. *iste godine*), srednje složene (s tri ili četiri punoznačne riječi, npr. *veliki izvor zapošljavanja, opis teorije pravednog rada*) te izrazito složene (s pet ili više punoznačnih riječi, npr. *upravo pozivanjem na potrebu zaštite nacionalne sigurnosti*). U analiziranom uzorku dominiraju jednostavne sintagme (75), znatno je manje srednje složenih (23), dok su izrazito složene jedva zastupljene (2), pri čemu je u objema enklitikom od ostatka sintagme razdvojena čestica.

Sintagme su dodatno analizirane i s obzirom na elemente od kojih se sastoje te vrstu sintaktičkoga odnosa u kojem te sastavnice stoje, pri čemu je u srednje složenim i izrazito složenim sintagmama u obzir uzet hijerarhijski najviši sintaktički par. Među jednostavnim i srednje složenim sintagmama dominiraju sintagme sastavljene od podređene zamjenice i nadređene imenice u odnosu sročnosti (npr. *iste godine, koja vrsta postupka*,

³⁴ Běličová i Uhlířová (1996: 220) upozoravaju na delimitativnu funkciju enklitika, koje u jezicima u kojima dolaze nakon prve rečenične sastavnice zapravo označavaju njezinu desnu granicu. Pritom, doduše, navode primjer s priložnom oznakom: *Pro vytváření generátorů impulsů se v číslicových systémech používá oscilátorů* 'Pri stvaranju generatora impulsa se u digitalnim sistemima rabe oscilatori' nasuprot *Pro vytváření generátorů impulsů v číslicových systémech se používá oscilátorů* 'Pri stvaranju generatora impulsa u digitalnim sistemima se rabe oscilatori'.

*takva potencijalno opasna karakteristika, ta pravila i načela*³⁵), dok su u jednostavnim sintagmama dobro zastupljene i sintagme sastavljene od podređenoga pridjeva i nadređene imenice u odnosu sročnosti (npr. *osnovno pitanje*). Osim toga, enklitičkom se jedinicom razmjerno često razdvajaju i čestice od rečenične sastavnice koju modificiraju, i to na sve tri razine složenosti (npr. *još sporniji, već iz ovog kratkog prikaza, upravo pozivanjem na potrebu zaštite nacionalne sigurnosti*).

Tablica 15. Rečenice u kojima je početna sintagma razdvojena enklitičkom jedinicom

Jednostavne sintagme	75
<i>zamjenica (P) + imenica (N) (sročnost) (npr. iste godine)</i>	56
<i>pridjev (P) + imenica (N) (sročnost) (npr. osnovno pitanje)</i>	10
<i>imenica (N) + imenica (P) (upravljanje) (npr. zadaća sudova)</i>	2
<i>čestica (P) + pridjev (N) (pridruživanje) (npr. još sporniji)</i>	2
<i>čestica (P) + prilog (N) (pridruživanje) (npr. barem dijelom)</i>	2
<i>broj (P) + imenica (N) (sročnost) (oba standarda)</i>	1
<i>prilog (P) + pridjev (N) (pridruživanje) (vrlo važan)</i>	1
<i>prilog (P) + prilog (N) (pridruživanje) (potpuno opravdano)</i>	1
Srednje složene sintagme	23
<i>zamjenica (P) + imenica (N) (sročnost) (npr. koja vrsta postupka, takva potencijalno opasna karakteristika, ta pravila i načela)</i>	15
<i>imenica (N) + imenica (P) (upravljanje) (npr. opis teorije pravednog rada)</i>	3
<i>pridjev (P) + imenica (N) (sročnost) (npr. veliki izvor zapošljavanja)</i>	2
<i>čestica (P) + imenica (N) (pridruživanje) (npr. već iz ovoga kratkog prikaza)</i>	2
<i>prilog (N) + imenica (P) (upravljanje) (koliko radnih mjesta)</i>	1
Izrazito složene sintagme	2
<i>čestica (P) + imenica (N) (pridruživanje) (npr. upravo pozivanjem na potrebu zaštite nacionalne sigurnosti)</i>	2

³⁵ U vezi sa sintagmama tipa *ta pravila i načela* moglo bi se argumentirati da su posrijedi zapravo koordinacijske (*pravila i načela*), a ne subordinacijske sintagme (*ta pravila*). Međutim subordinacijski je odnos u njima hijerarhijski nadređen koordinacijskomu, pa su i sintagme toga tipa ubrojene u subordinacijske.

Profil početnih sintagmi u rečenicama s odgođenim smještanjem izgleda znatno drukčije. Osim subordinacijskih, ovdje se pojavljuju i koordinacijske sintagme (npr. *proračunski i ekonomski partnerski program i njemu sukladan godišnji proračunski plan*) te rečenične sastavnice s umetnutom rečenicom ili drugom dopunom (npr. *radi reguliranja stalnog obavljanja odvjetničke djelatnosti u državi članici različitoj od one u kojoj je stečena kvalifikacija za bavljenje odvjetništvom; kaznenim zakonom iz 1997. godine (dalje KZ/97)*). Kad je riječ o subordinacijskim sintagmama, u rečenicama iz ovoga uzorka na početku, tj. prije rečenične sastavnice koja je domaćin enklitičke jedinice, u nekoliko se primjera nalazi i više od jedne sintagme. Među početnima je pritom najviše izrazito složenih, manje je srednje složenih, a najmanje jednostavnih sintagmi. Razlika u njihovoj učestalosti nije velika, ali kako su u jezičnoj uporabi jednostavne sintagme znatno češće od srednje i izrazito složenih, drukčija je raspodjela pojedinih tipova subordinacijskih sintagmi u ovom uzorku indikativna.

Kad je riječ o sastavu subordinacijskih sintagmi, i među izrazito složenima, i među srednje složenima, i među jednostavnima dominiraju sintagme u kojima jedini ili osnovni sintaktički par čine nadređena i podređena imenica u odnosu upravljanja i pridruživanja (npr. *skupina stručnjaka okupljenih u pripremi Preporuka iz Osla o pravu nacionalnih manjina na upotrebu vlastitog jezika; odricanjem od ovih poreznih prihoda; razina pouzdanosti*). Osim toga, među srednje složenima i jednostavnima u znatnijem su broju zastupljene i sintagme sastavljene od pridjeva i imenice u odnosu sročnosti (npr. *upravne kapacitete potrebne za članstvo u EU; porezno savjetništvo u Republici Hrvatskoj*), a među jednostavnima i sintagme sastavljene od zamjenice i imenice u odnosu sročnosti (npr. *u tom oglasu*). Čini se da je odgođeno smještanje karakteristično i za koordinacijske sintagme (npr. *ZZK/96 i ZV*), iako je riječ o malom broju primjera, pa bi to trebalo dodatno provjeriti.

Tablica 16. *Rečenice s odgođeno smještenom enklitičkom jedinicom*

Izrazito složena sintagma (jedna ili u spoju) ³⁶	29 (+ 2) ³⁷
<i>imenica (N) + imenica (P) (upravljanje i pridruživanje) (npr. skupina stručnjaka okupljenih u pripremi Preporuka iz Osla o pravu nacionalnih manjina na upotrebu vlastitog jezika)</i>	27
<i>pridjev (P) + imenica (N) (sročnost) (npr. upravne kapacitete potrebne za članstvo u EU)</i>	3
<i>broj (N) + imenica (P) (upravljanje) (jedan od najvažnijih nedostataka u sustavu kazni starog Kaznenog zakona)</i>	1
Srednje složena sintagma (jedna ili u spoju) ³⁸	28 (+ 4) ³⁹
<i>imenica (N) + imenica (P) (upravljanje i pridruživanje) (npr. odricanjem od ovih poreznih prihoda, jasen s planine Ida)</i>	22
<i>pridjev (P) + imenica (N) (sročnost) (npr. porezno savjetništvo u Republici Hrvatskoj)</i>	8
<i>broj (N) + imenica (P) (upravljanje) (jedno od postavljenih pitanja)</i>	1
<i>zamjenica (P) + imenica (N) (sročnost) (svaka zemlja schengenskog prostora)</i>	1
Jednostavna sintagma (jedna ili u spoju) ⁴⁰	27 (+ 16) ⁴¹
<i>imenica (N) + imenica (P) (upravljanje i pridruživanje) (npr. razina pouzdanosti, hipoteka na brodu)</i>	19

³⁶ U 25 primjera prije sastavnice uz koju je vezana enklitička jedinica nalazi se samo jedna složena sintagma, u jednom primjeru dvije izrazito složene sintagme, u dva primjera jedna izrazito složena i jedna srednje složena, a u jednom primjeru jedna izrazito složena i jedna jednostavna sintagma.

³⁷ Na prvom mjestu nalazi se 29 izrazito složenih sintagmi, dok se još dvije pojavljuju u spoju s drugom početnom sintagmom.

³⁸ U 23 primjera prije sastavnice uz koju je vezana enklitička jedinica nalazi se jedna srednje složena sintagma, u dva primjera dvije srednje složene sintagme, a u jednom primjeru jedna srednje složena i jedna jednostavna sintagma.

³⁹ Na prvom mjestu nalazi se 28 srednje složenih sintagmi, dok se još četiri pojavljuju u spoju s drugom početnom sintagmom.

⁴⁰ U 20 primjera prije sastavnice uz koju je vezana enklitička pozicija nalazi se jedna jednostavna sintagma, u pet primjera dvije jednostavne sintagme, u jednom primjeru jedna jednostavna i jedna izrazito složena sintagma, a u jednom jedna jednostavna i jedna srednje složena sintagma.

⁴¹ Na prvom mjestu nalazi se 27 jednostavnih sintagmi, dok se još 16 pojavljuje u spoju s drugom početnom sintagmom.

<i>pridjev (P) + imenica (N) (sročnost) (npr. ustavna odredba)</i>	12
<i>zamjenica (P) + imenica (N) (sročnosti) (npr. u tom oglasu)</i>	7
<i>redni broj (P) + imenica (N) (sročnost) (npr. 2000. godine)</i>	3
<i>prilog (P) + prilog (N) (pridruživanje) (jednako tako)</i>	2
Rečenična sastavnica s umetnutom rečenicom ili drugom dopunom (npr. <i>radi reguliranja stalnog obavljanja odvjetničke djelatnosti u državi članici različitoj od one u kojoj je stečena kvalifikacija za bavljenje odvjetništvom; kaznenim zakonom iz 1997. godine (dalje KZ/97)</i>)	14
Koordinacijska sintagma (<i>proračunski i ekonomski partnerski program i njemu sukladan godišnji proračunski plan; ZZK/96 i ZV</i>)	2

Napokon, u rečenicama u kojima se enklitičke jedinice nalaze neposredno nakon početne sintagme dominiraju jednostavne subordinacijske sintagme. Znatno je manje srednje složenih, još je manje izrazito složenih subordinacijskih sintagmi, dok je najmanje koordinacijskih sintagmi (npr. *motivi i razlozi za takvo shvaćanje ustavnih dokumenata, odnosno pojedinih njegovih dijelova*) i rečeničnih sastavnica s umetnutom rečenicom (npr. *stajalište od kojega polazimo*).

Kad je riječ o sastavu subordinacijskih sintagmi, među jednostavnim sintagmama najbrojnije su one sastavljene od podređenoga pridjeva i nadređene imenice u odnosu sročnosti (npr. *obijesna vožnja*), podređene zamjenice i nadređene imenice u odnosu sročnosti (npr. *za takvo postupanje*), podređenoga broja i nadređene imenice u odnosu sročnosti (npr. *s jedne strane, druga stranka*) te nadređene i podređene imenice u odnosu upravljanja ili pridruživanja (npr. *narav politike*). Među srednje složenim sintagmama ističu se sintagme sastavljene od nadređene i podređene imenice u odnosu upravljanja ili pridruživanja (npr. *usvajanje ovog sistema*) te podređenoga pridjeva i nadređene imenice u odnosu sročnosti (npr. *stranački izbor mjerodavnog prava*), a među izrazito složenima sintagme od podređenoga pridjeva i nadređene imenice u odnosu sročnosti (npr. *unutarinja normativna konstrukcija uvjetne osude*).

Tablica 17. *Rečenice s enklitičkom jedinicom neposredno nakon početne sintagme*

Jednostavne sintagme	58
<i>pridjev (P) + imenica (N) (sročnost) (npr. objiesna vožnja)</i>	20
<i>zamjenica (P) + imenica (N) (sročnost) (npr. za takvo postupanje)</i>	14
<i>broj (P) + imenica (N) (sročnosti) (npr. s jedne strane, druga stranka)</i>	11
<i>imenica (N) + imenica (P) (upravljanje) (npr. narav politike)</i>	8
<i>čestica (P) + prilog (N) (pridruživanje) (npr. već zarana)</i>	3
<i>prilog (P) + pridjev (N) (pridruživanje) (puno važnija)</i>	1
<i>imenica (N) + zamjenica (P) (upravljanje) (razlog tome)</i>	1
Srednje složene sintagme	24
<i>imenica (N) + imenica (P) (upravljanje) (npr. usvajanje ovog sistema)</i>	10
<i>pridjev (P) + imenica (N) (sročnost) (npr. stranački izbor mjerodavnog prava)</i>	7
<i>redni broj (P) + imenica (N) (sročnost) (npr. prvi korak u tom smjeru)</i>	2
<i>zamjenica (N) + imenica (P) (pridruživanje) (npr. one iz Decopolisa u Siriji)</i>	2
<i>broj (N) + imenica (P) (upravljanje) (jedna od temeljnih funkcija definicije)</i>	1
<i>zamjenica (P) + imenica (N) (sročnost) (njihovo detaljno navođenje i obrada)</i>	1
<i>prilog (P) + prilog (N) (pridruživanje) (koliko predano i pravno pedantno)</i>	1
Izrazito složene sintagme	12
<i>pridjev (P) + imenica (N) (sročnost) (npr. unutarnja normativna konstrukcija uvjetne osude)</i>	8
<i>imenica (N) + imenica (P) (upravljanje) (npr. namjera Vijeća u vrijeme donošenja konvencije)</i>	3
<i>broj (N) + imenica (P) (upravljanje) (jedno od područja primjene akcijskih programa)</i>	1
Rečenične sastavnice s umetnutim rečenicama (npr. <i>stajalište od kojega polazimo</i>)	5
Koordinacijske sintagme (<i>motivi i razlozi za takvo shvaćanje ustavnih dokumenata, odnosno pojedinih njegovih dijelova</i>)	1

Na temelju prikazanoga moglo bi se zaključiti da profil početnih sintagma u uzorku s enklitičkim jedinicama neposredno nakon prve sintagme uglavnom odgovara relativnoj učestalosti s kojom se pojedine vrste sintagma

pojavljuju u jezičnoj uporabi općenito. S druge strane, uzorci s razdvojenom početnom sintagmom i s odgođenim smještanjem pokazuju da neke strukturne odlike početne sintagme mogu favorizirati pojedini od ta dva položaja enklitičke jedinice. Razdvajanje sintagme provodi se tako osobito često u jednostavnim i srednje složenim sintagmama sastavljenima od podređene zamjenice i nadređene imenice u odnosu sročnosti te u jednostavnim sintagmama sastavljenima od podređenoga pridjeva i nadređene imenice u odnosu sročnosti, a razmjerno se često enklitičkom jedinicom razdvaja i čestica od rečeničnoga člana koji modificira, i to bez obzira na njegovu razinu složenosti. Nasuprot tome, odgođeno je smještanje osobito karakteristično za rečenice u kojima su početne sintagme sastavljene od nadređene i podređene imenice u odnosu upravljanja i pridruživanja na svim trima razinama složenosti te za rečenične sastavnice s umetnutom rečenicom, a moguće i za koordinacijske sintagme. Ova problematika međutim zaslužuje samostalno istraživanje.

3.17. Nepočetna sintagma kao domaćin enklitičke jedinice

Na jednak smo način analizirali i rečeničnu ulogu te strukturne odlike nepočetnih sintagmi uz koje su vezane odgođeno smještene enklitičke jedinice. Kako je riječ o manjem broju primjera (154 primjera s razdvojenim sintagmama i 120 primjera s enklitičkim jedinicama u položaju neposredno nakon sintagme), analizirali smo ih sve.

Nepočetne sintagme razdvojene enklitikom najčešće imaju ulogu imenskoga dijela predikata (48,05 %), znatno rjeđe ulogu priložne oznake (26,62 %), subjekta (24,68 %), i objekta (0,65 %). Kad se to usporedi s rečeničnim ulogama početne razdvojene sintagme (v. poglavlje 3.15.), vidljivo je u prvom redu istaknuto mjesto imenskoga dijela predikata.

Tablica 18. *Rečenična uloga nepočetne razdvojene sintagme*

Imenski dio predikata	74	48,05 %
Priložna oznaka	41	26,62 %
Subjekt	38	24,68 %
Objekt	1	0,65 %

Kad je riječ o strukturnim odlikama sintagmi iz ove skupine, najčešće su jednostavne subordinacijske sintagme (59,74 %), znatno su rjeđe srednje složene (18,83 %) i izrazito složene (13,63 %), a još su slabije zastupljene rečenične sastavnice s umetnutom rečenicom (7,8 %). Pritom su među jed-

nostavnima i srednje složenima najbrojnije sintagme sastavljene od podređenoga pridjeva i nadređene imenice u odnosu sročnosti (npr. *Ustavni sud, glavni oblik državne potpore*), dok se među jednostavnima ističu i one sastavljene od podređene zamjenice i nadređene imenice u odnosu sročnosti (npr. *naš zakonodavac*). Osim toga, enklitikom se često odvaja i čestica od rečeničnoga člana koji modificira, uglavnom u sklopu jednostavne sintagme (npr. *tek djelomično*). Kad se strukturne odlike nepočetnih razdvojenih sintagmi usporede sa strukturnim odlikama početnih razdvojenih sintagmi (v. poglavlje 3.16.), može se uočiti da su među nepočetnima jače zastupljene srednje složene i izrazito složene sintagme te rečenične sastavnice s umetnutom rečenicom (u kojima se enklitičkom pozicijom razdvaja sintagma uz koju je rečenica umetnuta, npr. *jedan je od rijetkih koji se bavi ovom temom*). Svi zabilježeni primjeri rečeničnih sastavnica s umetnutom rečenicom te većina primjera izrazito složenih (18 od 21) i srednje složenih sintagmi (20 od 29) imaju ulogu imenskoga dijela predikata.

Tablica 19. *Strukturna obilježja nepočetne razdvojene sintagme*

Jednostavne sintagme	92	59,74 %
<i>pridjev (P) + imenica (N) (sročnost) (npr. Ustavni sud)</i>	40	25,97 %
<i>zamjenica (P) + imenica (N) (sročnost) (npr. naš zakonodavac)</i>	20	12,98 %
<i>čestica (P) + prilog (N) (pridruživanje) (npr. tek djelomično)</i>	8	5,19 %
<i>čestica (P) + pridjev (N) (pridruživanje) (npr. sve jači)</i>	6	3,9 %
<i>čestica (P) + broj (N) (pridruživanje) (npr. samo deset)</i>	4	2,6 %
<i>prilog (P) + pridjev (N) (pridruživanje) (npr. funkcionalno sličan)</i>	4	2,6 %
<i>broj (P) + imenica (N) (sročnost) (npr. na prvi pogled)</i>	3	1,95 %
<i>prilog (N) + imenica (P) (upravljanje) (npr. dugo vremena)</i>	3	1,95 %
<i>imenica (N) + imenica (P) (upravljanje) (npr. obveza liječnika)</i>	2	1,3 %
<i>prilog (P) + prilog (N) (pridruživanje) (gotovo nemoguće)</i>	1	0,65 %
<i>imenica (N) + glagol (P) (obveza donijeti)</i>	1	0,65 %
Srednje složene sintagme	29	18,83 %
<i>pridjev (P) + imenica (N) (sročnost) (npr. glavni oblik državne potpore)</i>	9	5,83 %
<i>imenica (N) + imenica (P) (sročnost) (npr. u fokusu ovoga rada)</i>	6	3,9 %
<i>zamjenica (P) + imenica (N) (npr. svaka država stranka)</i>	4	2,6 %
<i>prilog (P) + pridjev (N) (pridruživanje) (npr. nešto drugačiji od američkog modela)</i>	4	2,6 %

<i>broj (N) + imenica (P) (upravljanje) (npr. jedan od ključnih elemenata procjene)</i>	2	1,3 %
<i>pridjev (N) + imenica (P) (upravljanje) (npr. podložna pravilima o tržišnom natjecanju)</i>	2	1,3 %
<i>prilog (N) + imenica (P) (upravljanje) (više svojih odluka)</i>	1	0,65 %
<i>čestica (P) + pridjev (N) (pridruživanje) (već sami po sebi)</i>	1	0,65 %
Izrazito složene sintagme	21	13,63 %
<i>pridjev (P) + imenica (N) (sročnost) (npr. subjektivno pravo izvedeno iz roditeljske skrbi)</i>	11	7,13 %
<i>imenica (N) + imenica (P) (upravljanje) (npr. naredbom Ministarstva unutarnjih poslova u Beču od 12. VI. 1850. godine)</i>	5	3,25 %
<i>prilog (P) + pridjev (N) (pridruživanje) (npr. puno sličniji ostatku domaćeg pravnog sustava)</i>	2	1,3 %
<i>zamjenica (P) + imenica (N) (u svojoj analizi mogućnosti uvođenja multidisciplinarnih društava)</i>	1	0,65 %
<i>broj (N) + imenica (podređeno) (upravljanje) (jedan od glavnih izvora brojnih zlouporaba i deformacija)</i>	1	0,65 %
<i>čestica (P) + imenica (N) (pridruživanje) (samo vrhunac sukoba krune i parlamenta u razdoblju nakon dinastije Tudor)</i>	1	0,65 %
Rečenične sastavnice s umetnutom rečenicom	12	7,8 %
<i>pridjev (P) + imenica (N) (sročnost) (npr. najčešći oblik suvremene upotrebe sile koja zaobilazi pravila (zabrane) međunarodnog prava o upotrebi sile)</i>	5	3,25 %
<i>imenica (N) + imenica (P) (upravljanje) (npr. rezultat su potrebe vlasti u Dubrovniku da se očuva i zaštititi već razvijena i ekonomski vrlo unosna kopnena trgovina u balkanskim zemljama)</i>	4	2,6 %
<i>broj (P) + imenica (N) (sročnost) (treći izraz koji se najčešće upotrebljava na području inkriminacije napada na računalne sustave)</i>	1	0,65 %
<i>broj (N) + pridjev (P) (upravljanje) (jedan je od rijetkih koji se bavi ovom temom)</i>	1	0,65 %
<i>pridjev (N) + glagol (P) (dužni su osigurati kvalitetno vođenje i upravljanje državom pružajući stručne savjete i prijedloge dužnosnicima koji su u upravi tek na privremenom mandatu)</i>	1	0,65 %
Ukupno	154	

Nepočetna sintagma nakon koje stoji odgođeno smještena enklitička jedinica najčešće ima ulogu subjekta (75 %), zatim priložne oznake (20,84 %), objekta (3,33 %) i imenskoga dijela predikata (0,83 %). Kad se to usporedi s rečeničnim ulogama početnih sintagmi nakon kojih se nalazi enklitička jedinica, vidljivo je da je u rečenicama s odgođenim smještanjem znatno veća zastupljenost subjekta te da je gotovo zanemariva zastupljenost imenskoga dijela predikata.

Tablica 20. Rečenična uloga nerazdvojene sintagme pri odgođenom smještanju

Subjekt	90	75 %
Priložna oznaka	25	20,84 %
Objekt	4	3,33 %
Imenski dio predikata	1	0,83 %

S obzirom na strukturna obilježja najzastupljenije su jednostavne sintagme (70,83 %), zatim srednje složene (15 %) i izrazito složene sintagme (11 %), a u znatno manjem broju i rečenične sastavnice s umetnutom rečenicom (3,33 %) te koordinacijske sintagme (1,67 %). Pritom se posebno ističu sintagme sastavljene od nadređene i podređene imenice u odnosu upravljanja na svim razinama složenosti (npr. *rezultat pregovora, pristup stranoj luci, rezolucijama Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda*), a među jednostavnim i srednje složenima i sintagme sastavljene od pridjeva i imenice (npr. *autonomni roboti, njemačkoj poslovnoj praksi*). Kad se to usporedi sa strukturom početnih sintagmi nakon kojih se nalaze enklitičke jedinice, može se ustanoviti manji udio sintagmi sastavljenih od nadređene i podređene imenice u odnosu upravljanja te veći udio jednostavnih sintagmi.⁴²

⁴² U ovoj su skupini izrazito zastupljeni i višerječni nazivi, poput *Grad Dubrovnik, Odjel za ekonomske poslove Ujedinjenih naroda* itd., koji su različite složenosti, a ukupno čine 9,17 % izdvojenih primjera. I za takve se nazive dakle čini da favoriziraju odgođeno smještanje.

Tablica 21. *Struktura nerazdvojene sintagme pri odgođenom smješanju*

Jednostavne sintagme	85	70,83 %
<i>pridjev (P) + imenica (N) (sročnost) (npr. autonomni roboti)</i>	42	35 %
<i>imenica (N) + imenica (N) (upravljanje i pridruživanje) (npr. rezultat pregovora)</i>	25	20,83 %
<i>zamjenica (P) + imenica (N) (sročnosti) (npr. ova brojka)</i>	13	10,84 %
<i>redni broj (P) + imenica (N) (sročnost) (npr. prvi put)</i>	4	3,33 %
<i>čestica (P) + prilog (N) (pridruživanje) (još uvijek)</i>	1	0,83 %
Srednje složene sintagme	18	15 %
<i>imenica (N) + imenica (P) (upravljanje) (npr. pristup stranoj luci)</i>	11	9,17 %
<i>pridjev (P) + imenica (N) (sročnost) (npr. njemačkoj poslovnoj praksi, njemački i francuski čelnici)</i>	6	5 %
<i>prilog (P) + imenica (N) (pridruživanje) (nešto više prostora)</i>	1	0,83 %
Izrazito složene sintagme	11	9,17 %
<i>imenica (N) + imenica (P) (upravljanje) (npr. rezolucijama Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda)</i>	6	5 %
<i>pridjev (P) + imenica (N) (sročnost) (npr. općenormativna diskrecija nositelja izvršne vlasti)</i>	3	2,5 %
<i>broj (N) + imenica (P) (upravljanje) (npr. jedna od temeljnih obveza članova društva)</i>	2	1,67 %
Rečenična sastavnica s umetnutom rečenicom		
<i>(npr. i domaći poduzetnici koji pružaju elektronički isporučene usluge domaćim kupcima)</i>	4	3,33 %
Koordinacijska sintagma		
<i>(npr. Njemačka i Francuska)</i>	2	1,67 %
Ukupno	120	100 %

Ukratko, dok se pri razdvajanju početne sintagme najčešće razdvajaju jednostavne i srednje složene sintagme, obično sastavljene od zamjenice i imenice ili pridjeva i imenice, i to u svim rečeničnim ulogama, u kombinaciji s odgođenim smještanjem osobito se često razdvajaju imenski predikati, čak i kad imaju složeniju strukturu (srednje i izrazito složene subordinacijske sintagme te rečenične sastavnice s umetnutom rečenicom). S druge strane, kad se usporede početne i nepočetne sintagme nakon kojih neposredno slijede enklitičke jedinice, u nepočetnima se može uočiti znatno jača

zastupljenost subjekta, koji kao najistaknutija sastavnica rečenične strukture pri odgođenom smještanju enklitičke jedinice ima još veću tendenciju da enklitiku veže uz sebe nego na početku rečenice. Osim toga, u nepočetoj su poziciji uz to nešto zastupljenije i jednostavne sintagme.

4. Zaključak

Rezultati provedenoga istraživanja upućuju na to da u analiziranom korpusu u rečenicama s početnom sintagmom jednoznačno dominira odgođeno smještanje enklitičke jedinice, koje se pojavljuje u 63,54 % takvih rečenica. Odgođeno smještena enklitička jedinica najčešće se pritom vezuje uz drugu po redu rečeničnu sastavnicu (85,84 % rečenica s odgođeno smještenom enklitičkom jedinicom), a znatno rjeđe uz treću (13,54 % takvih rečenica) i četvrtu po redu rečeničnu sastavnicu (0,63 % takvih rečenica). U većini je slučajeva domaćin odgođeno smještene enklitičke jedinice prva riječ zdesna od početne sintagme koja samostalno čini rečeničnu sastavnicu (85,84 % takvih rečenica), npr. *U slučaju Wouters Sud je 2002. godine odlučio da...*

Ako između početne sintagme i predikata, koji je krajnja desna granica do koje se enklitička jedinica može pomicati, nema rečenične sastavnice ostvarene samostalnom riječju, odgođena se enklitička jedinica vezuje uz predikat, bilo glagolski, npr. ... *različita nafta skladišti se u različite spremnike...*, bilo jednostavni imenski, npr. *Pitanje odgovornosti neovisnih regulatora aktualno je i danas*. U analiziranom korpusu većina rečenica s početnom sintagmom prije predikata doista ne sadržava sastavnicu ostvarenu samostalnom riječju, pa je enklitička jedinica tako najčešće vezana uz predikat. Kako je većina predikata u korpusu glagolska, i većina odgođeno smještenih enklitika vezana je uz glagol.

U korpusu nema primjera u kojima bi predikat – bilo glagolski bilo jednostavni imenski – bio domaćin odgođeno smještene enklitičke jedinice na apsolutnom kraju rečenice. Nasuprot tomu zabilježeno je sedam primjera s predikatom na apsolutnom kraju rečenice u kojima se enklitika nalazi neposredno nakon sintagme koja prethodi predikatu (tri su predikata pritom glagolska, a četiri jednostavna imenska) te jedan primjer s jednostavnim imenskim predikatom u kojem enklitika razdvaja sintagmu koja prethodi predikatu. Iako je riječ o malom broju primjera te bi taj problem bez sumnje bilo poželjno dodatno istražiti, čini se da upućuju na to da je predikat koji se nalazi na apsolutnom kraju rečenice doista rijetko domaćin odgođeno

smještene enklitičke jedinice. Ako prije takva predikata nema rečenične sastavnice ostvarene samostalnom riječju, enklitička se jedinica obično vezuje uz sintagmu koja prethodi predikatu, i to češće zauzimajući položaj neposredno nakon nje, npr. *Donošenje zakonodavnih akata je isključeno*, a rjeđe razdvajajući je, npr. *Drugo poglavlje Konvencije, naslovljeno Nacionalne mjere, u tom je smislu najznačajnije*. S druge strane, na kraju nezavršne surečenice u sklopu složene rečenice i glagolski i jednostavni imenski predikat mogu biti domaćini enklitičke jedinice, npr. „*Puritanski dio Anglikanske crkve smatrao je da...; No, u opravdanim slučajevima (...) lišavanje osobne slobode dozvoljeno je, ali...* Jednako tako, složeni imenski predikat može biti domaćin odgođeno smještene enklitičke jedinice i na apsolutnom kraju rečenice, pri čemu ga enklitička jedinica tada u pravilu razdvaja, npr. *Načelo razmjernosti jedan je od ključnih elemenata procjene*.

Odgođeno je smještanje karakteristično za sve vrste početnih sintagmi, no podaci iz korpusa upućuju na to da se osobito često pojavljuje ako je početna sintagma sastavljena od nadređene i podređene imenice, npr. *Termin naknada štete bit će u kontekstu obveznog osiguranja od automobilske odgovornosti korišten samo za raspravljanje o izvanugovornom odnosu štetnika i oštećenika*, ako je riječ o rečeničnoj sastavnici s umetnutom rečenicom, *Statutom općine ili grada u kojima je u ravnopravnoj službenoj uporabi jezik i pismo nacionalne manjine, propisuje se da*, ili ako ima funkciju priložne oznake, npr. *U drugom navratu, ESLJP je u predmetu Kennedy protiv Ujedinjenog Kraljevstva ispitivao zakonski akt RIPA 2000*. Moguće je da odgođeno smještanje favoriziraju i višerječni nazivi te koordinacijske sintagme, iako bi to trebalo istražiti na većem broju primjera.

U manjem broju rečenica s početnom sintagmom enklitičke se jedinice ne odgađaju, nego se vezuju uz početnu sintagmu. Pritom je položaj neposredno nakon sintagme, npr. ... *sredstva za rad im odobrava Kongres*, češći (23,14 % rečenica s početnom sintagmom) nego razdvajanje sintagme, npr. *Ova je obveza konkretizacija načela povjerenja* (13,14 % takvih rečenica). Pojedinačne enklitike u razdvajanju početne sintagme sudjeluju značajno češće nego enklitičke skupine. Može se pretpostaviti da je smještanje enklitike neposredno nakon početne sintagme općenito uzrokovano utjecajem govorene uporabe, no čini se i da je osobito karakteristično za rečenice u kojima početna sintagma ima ulogu subjekta kao najprominentnije rečenične sastavnice, npr. *Tadašnji zakonodavac se odlučio za termin ugovornog založnog prava...* S druge strane, razdvajanje početne sintagme karakteristično je osobito za sintagme sastavljene od zamjenice i imenice, npr. *Na taj*

se način sudu omogućava..., od pridjeva i imenice, ... *područje javne nabave važan je segment gospodarstva...*, za česticu koja modificira rečeničnu sastavnicu, npr. ... *feminizacija pravne profesije još je očitija...*, te za sintagme s ulogom imenskoga dijela predikata, npr. *Najvažnije su žitarice pir, pšenica i ječam.*

U najmanjem broju rečenica dolazi do odgođenoga smještanja enklitičke jedinice i njezina vezivanja uz nepočetnu sintagmu. Analizirani primjeri sugeriraju da na način vezivanja enklitičke jedinice uz nepočetnu sintagmu utječu i karakteristike enklitičke jedinice i karakteristike sintagme domaćina. Kad je riječ o karakteristikama enklitičke jedinice, za samostalne je enklitike karakterističnije razdvajanje nepočetne sintagme, npr. *U drugom dijelu analize posebna se pažnja pridaje pitanju odgovornosti za štetu...* dok je za enklitičku skupinu karakterističniji položaj neposredno nakon nepočetne sintagme, npr. *Prilikom odlučivanja i sama Vijeća su se izjasnila da...* Kad je pak riječ o karakteristikama sintagme domaćina, položaj neposredno nakon sintagme karakterističan je osobito za sintagme s ulogom subjekta, npr. *Sve do donošenja ove Direktive, europski poduzetnici su bili u nepovoljnijem položaju u odnosu na inozemne isporučitelje,* dok je razdvajanje osobito karakteristično za sintagme sastavljene od zamjenice i imenice, npr. *Međutim, u ovrsi radi predaje djeteta i ovrsi radi ostvarivanja susreta i druženja s djetetom od tog se pravila odstupilo, pa...*, te za sintagme s ulogom imenskoga dijela predikata, čak i kad su složenije, npr. *Naime, pravo Europske unije proizvod je međunarodnog prava.*

Na temelju rezultata istraživanja mogu se ponuditi dvije preporuke za kodifikaciju suvremenoga pisanoga hrvatskoga, pri čemu se prva tiče sadržaja kodifikacije, a druga načina njezina formuliranja. Kad je riječ o sadržaju, smatramo da bi se kodifikacija položaja enklitika u rečenicama s početnom sintagmom trebala koncentrirati na ono što je u uporabi često, tipično i neutralno, a ne na stilski najobilježnije primjere, kako se to čini u većini analiziranih kodifikacijskih priručnika – svi oni naime u prvi plan ističu razdvajanje sintagme, pri čemu redovito navode i prilično nesvakidašnje primjere razdvajanja imena i prezimena. Umjesto toga bilo bi poželjno naglasiti da u suvremenom pisanom hrvatskom u rečenicama s početnom sintagmom dominira odgođeno smještanje enklitike, pri čemu se enklitika obično vezuje uz prvu riječ zdesna od početne sintagme koja samostalno čini rečeničnu sastavnicu. Predikat – glagolski ili jednostavni imenski – krajnja je granica odgađanja enklitike i u praksi zapravo njezin najčešći domaćin, ali ne i ako se nalazi na apsolutnom kraju rečenice. Poje-

dinačne enklitike često (a enklitičke skupine rjeđe) razdvajaju sintagme sastavljene od zamjenice i imenice te pridjeva i imenice u odnosu sročnosti, zatim česticu od rečeničnoga člana koji modificira te imenski dio predikata, dok je razdvajanje drugih vrsta sintagmi znatno rjeđe. S druge strane, smještanje enklitike neposredno nakon sintagme snažno prodire u pisanu uporabu, i to razmjerno ravnomjerno u svim strukturnim tipovima sintagmi i u svim rečeničnim ulogama, iako se posebno ističe u vezi sa sintagmama u ulozu subjekta.

Druga se preporuka tiče načina formuliranja kodifikacije. Smatramo da treba izbjegavati kategoričke tvrdnje poput „ne može se“, „ne smije se“, „nikad ne dolazi“ i sl. jer ovdje ne odgovaraju stvarnomu stanju, nego su u prvom redu odraz kodifikatorovih nastojanja da se iz uporabe iskorijeni nešto što je u njoj zapravo frekventno. Umjesto toga bilo bi poželjno upozoriti na postojanje aktualnoga dominantnoga shvaćanja kodifikacije, koje mnogi tradicionalniji govornici hrvatskoga poštuju, ali i na to da se u većinskoj suvremenoj uporabi ostvaruje samo jedan dio tako shvaćene kodifikacije, dok se drugim dijelom velik dio govornika zapravo aktivno ne koristi, npr. razdvajanjem sintagme u slučajevima koji u prethodnom odjeljku nisu navedeni. Zbog toga se taj drugi dio kodifikacije više i ne može smatrati posve neutralnim, nego u većoj ili manjoj mjeri knjižskim. S druge strane, važno bi bilo istaknuti da u suvremenu uporabu snažno prodiru tendencije koje nisu dio tradicionalne kodifikacije, npr. smještanje enklitike neposredno nakon sintagme. Tu pojavu zbog toga više i nije moguće smatrati supstandardnom, iako viši stupanj njezine zastupljenosti u nekom tekstu vjerojatno korelira s nižim stupnjem njezine formalnosti.

Literatura

- Alexander, Ronelle (2008) „Rhythmic structure constituents and clitic placement in Bosnian, Croatian and Serbian“, *American contributions to the 14th International Congress of Slavists*, vol. 1, *Linguistics*, ur. U: Christina Y. Bethin, Bloomington, IN, Slavica Publishers, str. 1–19.
- Alexander, Ronelle (2009) „What is second position, anyway? BCS clitics revisited“, *A linguist's linguist: Studies in South Slavic linguistics in honor of Wayles Browne*, ur. Steven Franks i dr., Bloomington, IN, Slavica Publishers, str. 43–67.
- Babić, Stjepan (1963) „Enklitika između imena i prezimena“, *Jezik*, 11, 2, str. 63–64.

- Babić, Stjepan (1964) „Lingvistika i logika Ivana Brabeca“, *Jezik*, 12, 5, str. 151–159.
- Barić, Eugenija i dr. (1997) *Hrvatska gramatika*, Zagreb, Školska knjiga.
- Barić, Eugenija i dr. (1999) *Hrvatski jezični savjetnik*, Zagreb, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Běličová, Helena; Uhliřová, Ludmila (1996) *Slovanská věta*, Praha, Euroslavica.
- Bošković, Željko (2001) *On the nature of the syntax-phonology interface: Cliticization and related phenomena*, Amsterdam, Elsevier.
- Brabec, Ivan (1964) „Enklitika – šta je to“, *Jezik*, 12, 5, str. 143–151.
- Browne, Wayles (2004) „Serbo-Croatian enclitics for English-speaking learners“, *Journal of Slavic Linguistics*, 12, 1–2, str. 249–283 (prvi put objavljeno u: *Kontrastivna analiza engleskog i hrvatskog ili srpskog jezika*, sv. I, ur. Rudolf Filipović, Zagreb, Sveučilište u Zagrebu, 1975, str. 105–134).
- Čubrić, Marina i dr. (2015) „Uf, gdje mi je enklitika – sloboda u redu riječi“, *Hrvatski jezik: znanstveno-popularni časopis za kulturu hrvatskoga jezika*, 2, 3, str. 17–21.
- Ćavar, Damir; Wilder, Chris (1994) „Clitic third in Croatian“, *Linguistics in Potsdam*, 1, str. 25–64.
- Diesing, Molly, Dušica Filipović Đurđević i Draga Zec (2009) „Clitic placement in Serbian: Corpus and experimental evidence“. U: Sam Featherston i Susanne Winkler (ur.) *The Fruits of Empirical Linguistics*. Mouton de Gruyter, 61–75.
- Farkaš, Daša (2022) *Uloga apozicije u sintaksi hrvatskoga i češkoga jezika*, doktorska disertacija obranjena na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.
- Franks, Steven; Peti-Stantić, Anita (2006) „Splitting puzzles in South Slavic“, *Presented at FDSL 6.5*. University of Nova Gorica.
- Franks, Steven; Progovac, Ljiljana (1994) „On the placement of Serbo-Croatian clitics“, *Proceedings of the 9th Biennial Conference on Balkan and South Slavic Linguistics, Literature and Folklore*, Indiana Slavic Studies, str. 69–78.
- Ham, Sanda (2006) „O mjestu zanaglasnice i o lektorima“, *Jezik*, 53, 2, str. 70–72.

- Haugen, Einar (1966) „Dialect, language, nation“, *American Anthropologist*, 68, 4, str. 922–935.
- Havránek, Bohuslav (2015) „Zadaće književnoga jezika i njegova kultura“, *Jezična kultura: Program i naslijeđe Praške škole*, ur. Petar Vuković, Zagreb, Srednja Europa, str. 83–113.
- Jonke, Ljudevit (1953) „O pomicanju enklitike prema početku rečenice“, *Jezik*, 2, 5, str. 149–150.
- Katičić, Radoslav (1996) „Načela standardnosti hrvatskoga jezika“, *Jezik*, 43, 5, str. 175–182.
- Katičić, Radoslav (2002) *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, HAZU/Nakladni zavod Globus.
- Kolaković, Zrinka i dr. (2022) *Clitics in the Wild: Empirical Studies on the Microvariation of the Pronominal, Reflexive and Verbal Clitics in Bosnian, Croatian and Serbian*, Berlin, Language Science Press.
- Kedveš, Ana; Werkmann, Ana (2013) „Zanaglasnice u nastavi hrvatskoga jezika – između predodžbe i prakse“, *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 39, str. 457–73.
- Meillet, Antoine; Vaillant, André (1924) *Grammaire de la langue serbo-croate*, Paris, Champion.
- Mićanović, Krešimir (2006) *Hrvatski s naglaskom*, Zagreb, Disput.
- Mišeska Tomić, Olga (1996) „The Balkan Slavic nominal clitics“, *Approaching second: Second position clitics and related phenomena*, ur. Aaron Halpern i Arnold M. Zwicky, Stanford, CA, Stanford University Press, str. 511–535.
- Pavešić, Slavko (1971) *Jezični savjetnik s gramatikom*, Zagreb, Matica hrvatska.
- Peti-Stantić, Anita (2002) „Stilistika klitika u tumačenjima hrvatskih gramatičara“, *Važno je imati stila*, ur. Krešimir Bagić, Zagreb, Disput, str. 165–179.
- Peti-Stantić, Anita (2007) „Wackernagelovo pravilo – norma ili mogućnost“, *Sintaktičke kategorije*, ur. Branko Kuna, Osijek/Zagreb, Filozofski fakultet Osijek/Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, str. 173–187.
- Progovac, Ljiljana (1996) „Clitics in Serbian/Croatian: Comp as the second position“, *Approaching second: Second position clitics and related phenomena*, ur. Aaron Halpern i Arnold M. Zwicky, Stanford, CA, Stanford University Press, str. 411–428.

- Radanović-Kocić, Vesna (1988) *The grammar of Serbo-Croatian clitics: A synchronic and diachronic perspective*, doktorska disertacija obranjena na Sveučilištu u Illinoisu, Urbana-Champaign.
- Radanović-Kocić, Vesna (1996) „The placement of Serbo-Croatian clitics: A prosodic approach“, *Approaching second: Second position clitics and related phenomena*, ur. Aaron Halperni i Arnold M. Zwicky, Stanford, CA, Stanford University Press, str. 429–445.
- Raguž, Dragutin (1997) *Praktična hrvatska gramatika*, Zagreb, Medicinska naklada.
- Reinkowski, Ljiljana (2001) *Syntaktischer Wandel im Kroatischen am Beispiel der Enklitika*. München, Otto Sagner.
- Reinkowski, Ljiljana (2003) „Der Sprachwandel der Enklitika im Kroatischen (neueste Entwicklungen der Jahre 1995–2003)“, *Referate des XXIX. Konstanzer Slavistischen Arbeitstreffens (Slavistische Beiträge 442)*, ur. Sebastian Kempgen, München, Otto Sagner, str. 245–262.
- Reinkowski, Ljiljana (2008) „Zum Erlernen der Syntax im Kroatischen: Die Problematik der Enklitika“, *Bosnisch, Kroatisch, Serbisch als Fremdsprachen an den Universitäten der Welt*, ur. Biljana Golubović i Jochen Raecke, München, Otto Sagner, str. 131–141.
- Silić, Josip (1978) The basic, or grammatical, word order in the Croatian literary language. U: Rudolf Filipović (ur.). *Contrastive analysis of English and Serbo-Croatian*, vol. 2. Zagreb: Institute of Linguistics, Faculty of Philosophy, University of Zagreb, 359–393.
- Silić, Josip (1984) *Od rečenice do teksta (Teoretsko-metodološke pretpostavke nadrečeničnog jedinstva)*, Zagreb, Sveučilišna naklada Liber.
- Silić, Josip; Pranjković, Ivo (2005) *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Zagreb, Školska knjiga.
- Težak, Stjepko; Babić, Stjepan (2003) *Gramatika hrvatskoga jezika – priručnik za osnovno jezično obrazovanje*, Zagreb, Školska knjiga.
- Tognini-Bonelli, Elena (2001) *Corpus linguistics at work*, Amsterdam, John Benjamins.
- Udier, Sanda Lucija (2015) „Enklitike u nastavi hrvatskoga kao inoga jezika između višega i nižega standardnog varijeteta“, *Višejezičnost kao predmet multidisciplinarnih istraživanja*, ur. Sanda Lucija Udier i Kristina Cergol Kovačević, Zagreb, Srednja Europa/HDPL, str. 17–32.

- Vuković, Petar (ur.) (2015) *Jezična kultura: Program i naslijeđe Praške škole*, Zagreb, Srednja Europa, str. 83–113.
- Vuković, Petar (2016) „Autonomija standardnoga jezika“, *Riječki filološki dani*, knj. X., ur. Lada Badurina, Rijeka, Odsjek za kroatistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, str. 361–370.
- Vuković, Petar (2022) „Složeni prijedlozi u suvremenom hrvatskom jeziku“, *Riječ o riječi i Riječi. Zbornik u čast Zrinki Jelaska*, ur. Ivan Marković i dr., Zagreb, Disput, str. 769–788.

SUMMARY

Petar Vuković, Laura Sajko

ENCLITICS AFTER THE INITIAL PHRASE IN CONTEMPORARY WRITTEN CROATIAN: CODIFICATION AND USAGE

Although enclitics in contemporary written Croatian are often placed immediately after an initial phrase, e.g. *Njezin prijatelj je stigao kući* (‘Her friend has come home.’), codification reference books generally proscribe this position and prescribe phrase splitting, e.g. *Njezin je prijatelj stigao kući*, or delayed placement of enclitics, e.g. *Njezin prijatelj stigao je kući*. Based on research conducted on a corpus of unedited scholarly texts containing about 180,000 words, the paper describes actual tendencies in the placement of enclitics in sentences with an initial phrase in contemporary written Croatian and presents recommendations for codification. Delayed placement clearly dominates in the corpus, with enclitics most often choosing the first word to the right of the initial phrase which independently forms a sentence component as their host. In most cases this is the predicate, although predicate is usually not a host if it is at the very end of the sentence. The position immediately after the phrase is significantly more frequent than phrase splitting, which is common only in phrases composed of a pronoun (more rarely also an adjective) and a noun and in the case of particles modifying a sentence component, while in phrases with different composition it is frequent only if they have the role of the nominal part of the predicate. Phrases are significantly more frequently split by independent enclitics than by enclitic clusters. Some of the observed tendencies were confirmed as statistically significant by the application of the chi-square test, while those for which the application of the test was not possible were illustrated by means of descriptive statistics. The recommendations for codification emphasize delayed placement as the basic and neutral position in contemporary written Croatian, while phrase splitting outside of the above-mentioned cases is relatively rare and marked as bookish. The position immediately after a phrase strongly penetrates written usage and in contemporary Croatian is not marked as substandard, although it can be associated with a lower level of formality.

Keywords: *enclitics; Croatian language; phrase splitting; delayed placement*